
EVENIMENTE ISTORICE DIN SECOLELE XVII-XVIII ATESTATE ÎN ÎNSEMNĂRI PE MANUSCRISE ȘI CĂRȚI VECHI CU CIRCULAȚIE ÎN ȚARA MOLDOVEI

Igor Cereteu

Cărțile vechi bisericești sau laice au fost și sunt costisitoare, dar dacă apreciem rolul și locul lor în istorie putem stabili că ele au o valoare inestimabilă. Importanța acestor cărți constă și în faptul că însemnările posesorilor, de multe ori, pot fi considerate adevărate surse istorice. Autorii notelor scriau pentru „ca să știe” sau că „mâna va putrezi iar slova în veci va trăi”. Consemnările manuscrise au un caracter destul de variat ca tematică. Prin ele se pot restabili itinerarele pe care s-au deplasat cărțile în timp, se pot constata și confirma anumite fenomene naturale, cutremure de pământ, epidemii, calamități, se pot afla date inedite despre personalități, dezafectarea sau restaurarea locașelor de cult, pe care documentele scrise nu le constată. Evenimentele istorice constituie o altă componentă a însemnărilor manuscrise. Prin aceste note ale proprietarilor de cărți se pot atesta sau confirma anumite fapte, care s-au desfășurat în trecut. Desigur, ele necesită o abordare pertinentă, deoarece un eveniment este consemnat de mai mulți autori în mod diferit. În asemenea cazuri conținutul însemnării trebuie coroborat cu textul documentului istoric.

În însemnările din secolele XVII-XVIII de pe manuscrise și cărți vechi sunt atestate numeroase cazuri ale invaziilor hoardelor străine asupra Țării Moldovei. În urma acestor devastări erau afectate, în special, lăcașele de cult, fiind luate odoare bisericești, icoane, cărți, care erau răscumpărate ulterior de creștini. Pe un manuscris *Din cărțile Vechiului Testament* (sec. XV), un autor cu numele Dumitru, într-o notă scrisă la 29 decembrie 1607 confirmă că bisericile erau devastate de către păgâni (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 143; Melchisedec 1885, 70). Pe o *Liturghie* manuscrisă, provenită de la mănăstirea Neamț, se afirmă că la 4 mai 1633 „lovit-au tâlharii mănăstirea” și „tot argintul cu toate podoabele bisericii, tot au luat” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 186). Tătarii au iernat în anul 1674 în Moldova dintre Prut și Nistru, iar în dreapta Prutului au ajuns până la râul Jijia, producând mari distrugerii, încât rezi-

dentul german Khindsperg, care vizitase Moldova în septembrie 1674, menționează că situația din această regiune este îngrozitoare, 2/3 din populație murise și mulți au fugit din calea răutăților. Această invazie a fost urmată de o epidemie de ciumă (Xenopol 1993, IV, 248-249).

În altă însemnare se amintește de „prădăciunea tătarască a Țării Moldovei și arderea întregului oraș Iași” la 25 septembrie 1651 (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 233). În anul 1650 într-un anumit context istoric hatmanul Bogdan Hmelnițki împreună cu hanul tătaresc au devastat și incendiat satele și orașele Țării Moldovei. O însemnare sumară de pe un manuscris se referă probabil la acest eveniment: „să știe de când au prădat tătarii Țara Moldovăi, în domnie lui Vasile vodă. Leat 7158” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 230; II, 192). Se cunoaște de asemenea că în urma acestor raiduri ale tătarilor a fost arsă curtea domnească din Iași, refăcută ulterior de Antonie Ruset (Xenopol, IV, 275, nota 49). Nicolae Gheanghea scrie pe un manuscris slavon că la 16 octombrie 1702 era în bejenie din cauza tătarilor (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 369; Urechia 1886-1887, 51). În luna septembrie 1748 tătarii au încercat în două rânduri să ajungă la Iași, iar autorul unei însemnări consideră că nereușita este datorată „prezenței Lemnului Sfânt” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 559).

În intențiile sale de a ocupa tronul Țării Moldovei, Ștefan II Tomșa întreprinde acțiuni hotărâte pentru a-l înlătura pe Constantin Movilă din scaunul domnesc. În acest sens primul este sprijinit mai întâi de către turci, iar mai apoi și de către tătari, reușind la 21 decembrie 1611 să obțină tronul Țării Moldovei, iar Constantin Movilă este alungat în afara țării. Acest moment este surprins într-o însemnare, în care se menționează că „a fost gonit Constantin vodă (Movilă) de turci și a ieșit din țară” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 151). Pe un *Tetraevanghel* (sec. XV) sunt amintite numele a doi principii polonezi – Wiszniowecki și Korecki,

– care în 1615 s-au aflat cu armatele pe teritoriul Moldovei, împreună cu Alexandru, al doilea fiu al lui Ieremia Movilă, și care aveau drept scop de a-l înlătura pe Ștefan II Tomșa de la domnie (Corfus 1975, 224). Autorul însemnării scrie despre anul „1615, în vremea când măriia sa cneazul Michal Wişniewecki și cneazul Korički Samuel se aflau cu armata la Câmpia Albă, în Moldova” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 159). Este cunoscut că acești doi principii polonezi erau ginerii lui Ieremia Movilă și în colaborare cu soacra lor Elisaveta Movilă au luptat cu scopul de a obține puterea pentru Constantin și Alexandru Movilă (Zabolotnaia 2008, 27, 34), momente consemnate și în *Letopisețul Țării Moldovei* (Costin 1990, 146-147).

Pe un *Minei pentru sărbători* (sec. XVI) sunt amintite tangențial confruntările din septembrie 1620 dintre armatele turcești și cele poloneze în timpul lui Gaspar Grațiani. Autorul notei scrie că această carte a fost cumpărată „din mâinile păgânilor agarieni, când au cotropit Țara Leșască cu Skendir-pașa și cu Calga soltanul” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 170-171). În urma acestor confruntări, după o rezistență îndelungată armatele poloneze au fost nevoite să se retragă, iar la trecerea Nistrului oștirile lor s-au dezorganizat și în toiul evenimentelor a fost omorât hatmanul Żółkiewski, în apropierea satului Sauca (azi raionul Ocnița), unde se află *Stâlpul leahului*, înălțat în amintirea acestei distinse personalități poloneze (Mischevca 2004, 243-241; Brihuneț 2008, 179).

Un moment semnificativ în viața duhovnicească a românilor a fost înscăunarea în 1644, după moartea lui Teofan I (1608-1644), a lui Paisie, egumenul de la Galata ca Patriarh de Ierusalim, prin voința și eforturile depuse de către Vasile Lupu (Păcurariu 1993, 252). Acest eveniment este semnalat pe niște *Cuvântări* (sec. XVII), din care reiese că „la 1645, luna martie 23, a fost hirononisit Paisie patriarh al Ierusalimului, pe când împărăteasa la Constantinopol sultanul Ibrahim și domnea la Iași Vasile vodă” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 222).

Un autor necunoscut scrie pe un *Ilie Miniatură*, după moartea lui Vasile Lupu „că au adus măriia sa răposatul în bună credință Vasile vodă, pe Sfânta Prepodoamna Parascheva din Țarigrad la Iași, și au așezat-o întru a mării sale biserică Trei Sfehtele, în strana cea mare, după cum să vede până

astăzi, cu multă cheltuială nenumărată 7140” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 256; Furtună 1918, 91). Aducerea moaștelor Sfintei Parascheva la Iași l-a costat foarte mult pe Vasile Lupu. Cheltuielile au fost foarte mari, încât Patriarhiei de la Constantinopol i-a plătit 20000-30000 de plăștri, iar turcilor pentru aprobare le-au revenit 4 poveri (de aspri) și 68000 de aspri (Istoria V, 2003, 146). Prin aducerea moaștelor Sfintei Parascheva la Iași în anul 1641 se recunoștea poziția de lider în cadrul ortodoxiei a domnitorului moldovean Vasile Lupu.

Mentalitatea societății românești a fost marcată de intervenția lui Timuș Hmelnițchi în Țara Moldovei și luptele acestuia în vederea menținerii lui Vasile Lupu în scaunul domniei. Un autor de însemnare, pan Vasile, scrie la 18 mai 1653 pe un *Minei pe aprilie* de la mănăstirea Putna că „a venit Timuș <Hmelnițchi> și cu o mulțime de cazaci și au ars mănăstirea”. Potrivit altei însemnări, de la 10 august 1653, hatmanul oștirii zaporojene a prădat mănăstirea Dragomirna, fiind deposedată de mai multe odoare, printre care și cărți bisericesti. Pe un *Tetraevanghel* (1473), rob de cazaci și răscumpărat de voievodul Gheorghe Ștefan la 25 septembrie 1656, citim că „în acea vreme prădară cazacii și arseră bisericile și mănăstirile, bătură și sfânta mănăstire a Homorului, (prădând) toate sculele frumoase, podoabele și odăjdiile ei, și nimic nu a rămas din averea sfintelor mănăstiri” (Caproșu, Chiaburu I, 238-241, 244-246).

Un autor necunoscut scrie pe o *Carte românească de învățătură* (1643) ca „să să știe când au venit împăratul și-au intrat în Iași, mesița iulie 12 dni, și a trecut la Camenița să bată Camenița, v(ă)leat 7180” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 271). Este vorba de expediția trupelor otomane spre Camenița în vara anului 1672 în domnia a treia a lui Gheorghe Duca (Eremia 2005, 191) și popasul făcut de sultan mai întâi la Țuțora, iar în zilele următoare la Iași, de unde s-au îndreptat spre Camenița, pe care au ocupat-o. Pe un alt exemplar al acestei cărți se precizează „de când au scos Țara de Jos pre Duca voievod din țară, și-au mers boierii la Udre, toți boierii țării, să să știe. V(ă)l(e)at 7181 <1673>, luna ian(uarie), 2 zile” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 271; Dudaș 1990, 135, nr. 75). Autorul însemnării se referă la situația destul de încordată, când domnul Țării Moldovei Gheorghe Duca a fost scos din scaun și dus la Istanbul, iar în

urma unor negocieri cu Poarta Otomană își înaintează pretențiile pentru tronul Țării Românești.

Ștefan Petriceicu a fost înscăunat ca domn al Țării Moldovei în luna august 1672. Spre sfârșitul acestei luni turcii au ocupat Camenița, unde au instalat o garnizoană condusă de Husein-pașa și alta la Hotin (Xenopol 1993, 246; Ciobanu 2005, 198). Un autor necunoscut scrie la 29 iunie 1673 că în această zi se afla în mănăstirea lui Duca vodă din Iași, de față fiind și doamna lui Ștefan vodă Petriceicu, „când era Husein-pașa la Hotin” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 272). Din altă însemnare, datată cu 4 noiembrie 1673, rezultă alte precizări: „când au venit leșii la Suceava, când au bătut leșii tabăra cea turcească la Hotin în zilele lui Ștefan voievod sin Petriceico” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 273; Dudaș 1990, 136, nr. 78). Aici este vorba de momentul trecerii armatelor moldovenești și muntene de partea polonezilor și înfrângerea turcilor la Hotin în noiembrie 1673. Acest succes nu a fost valorificat pe deplin, Camenița rămâne în mâinile turcilor și în scurt timp au fost asediate garnizoanele poloneze din cetățile Suceava și Neamț. Situația politică a Țării Moldovei a fost agravată și prin prezența pe teritoriul ei a tătarilor. Boierii se retrag din viața politică sub pretextul că merg să-și apere casele de tătari (Xenopol 1993, IV, 247-249), informație relatată și de Ion Neculce (Letopisețul 1990, 288-292). Într-o însemnare se menționează că „au venit tătarii de au iernat în țară și au gonit pri leși pri bogoia. Văl(eat) 7182 <1674> ghinar 8” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 275; Corfus 1975, 66, nr. 5). În scurt timp situația politică din Țara Moldovei se schimbă, polonezii pierd terenul și Ștefan Petriceicu este nevoit să se retragă în Polonia (Ciobanu 2005, 198-199). Acest moment este surprins într-o însemnare pe un *Minei pe luna ianuarie* (sec. XV-XVI), în care se menționează: „când au pribegit peste hotar Io Ștefan recomu Petru voievod, în Țara Leșească, v(ă)leat 7182 <1674>, mesița ghen(ari) 6 dni” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 275; Paradais 1988, 410).

Ștefan Petriceicu a fost urmat la tron de Dumitrașcu Cantacuzino, care era favoritul Porții Otomane, iar drept urmare relațiile politice cu Polonia s-au înrăutățit. Însemnările de pe un *Evangheliar* (sec. XIII) confirmă realitatea acestei perioade: „pe vremea lui Dumitrașcu voievod, în zilele lui, s-au lovit leșii cu Ștefan Mesteacăn în târg în Botoșani, și au tăiat mulți oameni și au șerbit, și

au prădat de dimineața până la chindie” (Dudaș 1990, 137; Caproșu, Chiaburu 2008, I, 278).

Evenimentele descrise pe un *Minei pe luna aprilie* de la mănăstirea Putna reflectă situația creată după invazia polonezilor și cazacilor pe teritoriul Moldovei: „când au venit leșii și cazacii și au jefuit mănăstirea și au ars-o toată până la sfârșit, în anul 7184 <1667>, luna februarie 17, în a doua săptămână a Postului” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 280; Turdeanu 1997, 43). În urma confruntărilor dintre turci și polonezi a avut de pățimit de cele mai multe ori Țara Moldovei. În anul 1676 hatmanul căzăcesc Doroshenko a fost nevoit să cedeze cetatea Cehrinul rușilor. Turcii l-au scos din închisoare pe Gheorghe Hmelnițki și l-au numit hatman al cazacilor, trimitându-l în Ucraina, iar ca urmare a fost declarat în anul 1677 război Rusiei (Xenopol 1993, IV, 251).

Un autor necunoscut scrie o însemnare sumară pe o *Psaltire* pentru a nu se uita: „Ion Duca vo(ie)vod, cându au fostu la Beci, vălet 7191” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 293; II, 192), din care reiese expediția domnilor români la Viena pentru a ajuta pe turci la asediarea acestei cetăți în anul 1683 (Xenopol 1993, IV, 254).

Câteva însemnări de pe manuscrise semnaleză disputa din 1683 pentru tronul Țării Moldovei între Duca vodă și Ștefan Petriceicu și implicarea polonezilor în această confruntare. În luna aprilie 1683 Duca vodă a părăsit Iașul. Între timp își fac apariția tătarii pe teritoriul Moldovei, însă Duca nu acordă nicio atenție acestei prezențe tătarești, nu a făcut onoare hanului, iar drept urmare țara a fost devastată și prădată. Într-un moment nefavorabil polonezii l-au constrâns pe Duca să părăsească tronul Țării Moldovei. Doamna lui Duca este nevoită să părăsească capitala și să se îndrepte spre Focșani, iar de acolo în Brăila pentru a fi protejată de turci. Cazacii, auzind de răsturnarea lui Duca, l-au alungat pe Eni Drăghinici, hatmanul trimis de Duca să administreze teritoriile cazacilor în anul 1681 și l-au numit pe hatmanul Kunițki, cu ajutorul cărora se urcă pe tronul Țării Moldovei Ștefan Petriceicu. Dintr-o însemnare sumară aflăm „de când au vinit hatmanul Koneskii leșescu în Bugiag. Leat 7192” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 300; II, 192). La 26 septembrie 1683 nordul Moldovei era deja în mâinile lui Petriceicu, iar la 28 noiembrie a fost cucerit Iașul. Domnul însă s-a aflat o perioadă la Cernăuți,

10 zile la Suceava, apoi la Botoșani și abia la 19 decembrie 1683 a intrat în Iași. Gheorghe Duca, revenind de sub zidurile Vienei a fost prins de polonezi și dus în Țara Leșască, unde a murit la 31 martie 1684 (Xenopol 1993, IV, 254-255; Ciobanu 2005, 198-199). Dumitrașco Drăgoșescul scrie pe un *Minei pe luna octombrie* „atunci când au venit Petriceico vodă la Suceavă, cu leși, și când au ținut pe Duca vod(ă) la mănăstire în Dragomirna și cându l-au dus în sus la caștelanul hatmanul în Țara Leșască” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 300). Din această însemnare constatăm că Duca vodă a fost ținut o perioadă în mănăstirea Dragomirna, moment după care a fost dus în Polonia. Din altă însemnare, datată cu 16 decembrie 1683, aflăm despre „zvonorile întrării lui Ștefan al IX-lea în Iași, fuga doamnei Duca vodă la Focșani” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 300).

Pe un *Antologhion* (Iași, 1755) un autor necunoscut descrie istoria moaștelor Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava, care au fost aduse de la Cetatea Albă prin contribuția lui Alexandru cel Bun în Mitropolia din capitala țării, iar ulterior, după transferarea capitalei la Iași, „s-au așezat în besearica sfintei Mitropolii” din acest oraș. În anul 1686, după un raid asupra Bugeacului Jan Sobieski se oprește la întoarcere în capitala Țării Moldovei. Mitropolitul Dosoftei „au rădicat moaștele Sfântului de aice” împreună cu „toate odoarale Sfintei Mitropolii și hrisoavele moșiilor, și împreună cu oastea crăiască s-au dus și el în Țara Leșască cu socoteală ca aceasta, să le sprijinească acolo, ca la niște megiași până să vor așeza turburările cu o pace de liniște și apoi iarăși să le aducă toate la locul lor în Moldova”. Atât situația politică incertă, cât și vârsta înaintată îl determină pe Mitropolitul Dosoftei să întreprindă anumite măsuri de protejare a acestui tezaur și „au făcut un catastiv de toate acele odoară denaintea a unora din episcopi și boieri leași, iscăbind cu toții împreună întru acel izvod”, iar „de nu va ajunge el să aducă aceale odoară în Moldova, datori să fie boerii Moldovii după moartea sa, a merge acolo și a le lua” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 51-52).

Conform unor ipoteze, Mitropolitul Dosoftei ar fi venit în Polonia în luna septembrie 1686. Mitropolitul Moldovei s-a aflat în castelul regal din Stryi de lângă Zolkiew (Fuștei 2008, 35-36). Faptul că Dosoftei s-a aflat în Stryi este confirmat de mai multe mărturii documentare. Dosoftei va scrie câteva însemnări de donație a unor cărți bisericii

pentru mănăstirea Petridului. Pe *Viața sfinților* (Iași, 1682-1686) mitropolitul scrie că dăruie cartea pentru pomenirea lui și a părinților săi „Leontie și Maria, chemată Misira”. Dosoftei precizează că a scris „în anul 7195, în Striju, fiind în bejenie printre străini din pricina vremurilor nepășnice”. Pe vol. II al cărții Mitropolitul Dosoftei scrie același mesaj doar că indică anul 1687 și data de 8 iunie. Dosoftei dăruie, probabil, la 8 iunie 1687 un exemplar de *Viața sfinților* (Iași, 1682-1686) „s(vi)nteii Mitropolii de Bălgrad, la Țara Rumânească de Ardealu” pentru pomenirea părinților săi. Mitropolitul Dosoftei s-a aflat la Stryi și în anul 1692, când precizează că a scris a treia oară din grecească „în anul 7200, luna lui mai 16, în cetatea Stryi, în casa regelui, în castel, lângă sfintele moaște ale Sfântului Marelui Mucenic Ioan cel Nou de la Suceava”. Pe niște *Mărgăritare* (1693) Dosoftei notează că a „scris în Stryi, în casa regelui, anul 7201 <1693>, în 6 iulie, ziua Preacuviosului nostru părinte Sisoe” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 307, 311, 312, 320, 322).

Moaștele Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava s-au aflat în Polonia până în anul 1783. Din însemnările proprietarilor de cărți constatăm că aducerea lor în Moldova este atribuită împăratului Iosif, care în 1783 a întreprins o vizită în Bucovina. Pe un *Miscelaneu* ms. (1779), un proprietar de carte scrie că împăratul a trecut, cu mare pompă, la 3 iunie 1783 prin Câmplungul Moldovenesc, iar la 29 iunie a intrat în biserica Mitropoliei din Suceava. Bineînțeles, împăratul cunoștea situația moaștelor acestui sfânt, însă din însemnări rezultă că el s-a documentat în această privință și a ordonat ca doi călugări de la mănăstirea Putna, „Iosăf egumăn și Vinădict arhimandrit”, să fie responsabili pentru aducerea moaștelor. În cele din urmă ele au fost transportate cu mare cinste și le-au așezat la locul lor, în biserica Mitropoliei din Suceava la 13 septembrie 1783 (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 370, 375, 376, 378; 2009, III, 521).

Însemnările sunt sărace în privința perioadei de domnie a lui Constantin Cantemir (1685-1693). Pe o *Psaltire* ms. (1583) un autor anonim constată „când au murit Constantin Cantemir vodă și au fost într-acel an 70 de orânduiale pe țară, fără(ă) ilișuri și fără(ă) sulgiuri și fără alte mărunțișuri” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 322; Corfus 1975, 102, nr. 3). Însemnarea este datată cu 6 martie 1693, iar în literatura de specialitate moartea lui Constantin Cantemir s-a produs la 16 martie al

aceluiași an (Rezachevici 2008, 91-92), or confuzia poate fi pusă pe transliterarea greșită, însemnarea ștearsă, sau pe neștirea autorului, care a scris la o perioadă ulterioară.

Pacea din Karlowitz (1699) este menționată într-o însemnare scrisă de preotul Isac, care precizează că „s-au împăcat turcii cu nemții și cu leșii de au ieșit din Cameniți”, în anul când iarna a fost foarte îndelungată, iar zăpada s-a menținut o săptămână după Paște (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 333-334). În urma acestei păci Austria a obținut Transilvania și Ungaria Centrală, Imperiul Otoman ceda Poloniei Podolia cu cetatea Camenița și Ucraina de pe malul drept al Niprului, iar Polonia urma să se retragă din cetățile și mănăstirile din nordul Moldovei (Dragnev 2008, 104). Probabil, la aceleași evenimente se referă o însemnare despre părăsirea Cameniței de către turci în timpul domniei lui Antioh Cantemir: „să (să) știe de când au pierit soarile întâiu, în dzilele mării Sali lu Antioh vodă, (când) au ieșit turcii din Cameniță. Îmbla let(u) 7207 <1698> 29 d...”. Aici ar fi vorba, mai degrabă, de anul 1699, când a fost semnată Pacea de la Karlowitz, în urma cărui eveniment turcii urmau să părăsească cetatea Camenița (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 553; II, 192; Corfus 1975, 3-4, nr. 10).

Prima domnie a lui Mihai Racoviță în Moldova (sept. 1703 - febr. 1705) a fost apreciată de contemporani drept una liniștită. Pe Ioan Hrisostomul, *Opere*, (Eton, 1612) un anonim scrie: „1705 februarie 13, a venit căderea din domnie a multiubitului de Dumnezeu și preastrălucitului și plinului de bunătate și de iubire, a domnului domn Ioan Mihail Racoviță voievod, domn și stăpânitor a toată Moldovlahia. A cărui reîntoarcere să se facă, Hristoase împărate, prin rugăciunile Sfintei Tale Maice și a Sfântului nostru Părinte Hrisostom patriarhul cât mai repede și în mod strălucit” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 376). Cronicarii au păreri împărțite despre domnia lui Mihai Racoviță, însă se consideră că prima a fost cu adevărat scurtă, dar liniștită. Acesta ar fi motivul pentru care Mihai Racoviță, domnitor pământean, a fost așteptat de contemporani. Următoarele două domnii sunt sărace în informații lăsate de contemporani pe foile cărților. Doar pe un *Molitvelnic* ms. (sec. XVI) se precizează că Mihai vodă a venit la domnia a treia în Moldova la 15 februarie 1716 (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 407), iar conform altor surse înscăunarea a avut loc la 25 decembrie

1715 (Cocârlă 2005, 234). Mai degrabă ar putea fi acceptată ideea potrivit căreia la 15 februarie 1716 domnitorul Mihai Racoviță a sosit în capitala țării. Pe un *Miscelaneu* ms. (începutul sec. XVIII) un necunoscut consemnează că „s-au bătut Mihai vodă (cu) nemții, let 7225 <1717> ghenarie 15” (Corfus 1975, 295, nr. 1; Caproșu, Chiaburu 2008, II, 179). Un autor necunoscut precizează pe un *Triod* (Iași, 1747) „când s-au mazilit Mihaiu Racoviță voievod, a trie mazilie din Moldova și domn la Moldova n-au mai vinit, let 7236 <1727> sep(temvrie) 25” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 553; Corfus 1975, 3-4, nr. 10).

Știri sumare există despre războiul austro-turc din anii 1716-1718, când după luarea de către austrieci ca prizonier pe domnul Țării Românești Nicolae Mavrocordat s-a încercat să se aplice aceeași metodă și pentru Țara Moldovei, ceea ce nu a reușit conform planului stabilit. Pe un *Octoih* (Iași, 1749) Gheorghe popa a scris câteva note, dintre care una referitoare la aceste evenimente: „de când au venit nemții aice în Moldova. L(ea)t 7224 <1716> ghen(arie) 31” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 565). Mihai Racoviță a fost destul de precaut, a prevăzut pericolul și a chemat pe tătari în ajutor, astfel reușind să-i oprească pe austrieci în intențiile lor. Căpetenia austrieților, Ferent, a fost prins și în cele din urmă omorât (Cocârlă 2005, 234-235). Pe un manuscris românesc se menționează „de când au venit nemții să ie pe Mihaiu vodă din Iaș și s-au bătut cu tătarii. Leat 7225” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 412; II, 192). Un autor necunoscut scrie că „au venit nemții în cetate. 7225”, moment despre care menționează și Tofil ot Neamțu, iar un posesor de carte cu numele Dumitrașco, venind la mănăstire la Bisericieni scrie la 14 ianuarie 1717 „ne-u prădat nemții”. Nu este lipsită de importanță nici altă precizare scrisă pe un *Triod* ms. (cca 1640), din care rezultă că „au bătut nemții pe tor(ci), în zilele lui Mihai voievod. Văleat 7225”. În calitate de recompensă pentru sprijinul acordat Mihai Racoviță permite tătarilor să prade Moldova până la Siret, știre confirmată de ierei Teodor, care scrie pe o *Carte românească de învățătură* (Iași, 1643) că a fost „găsită în steagul tătarilor cându au prădat Țara Moldovei până la Siretu” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 408, 409, 412).

În însemnări de pe manuscrise și cărți vechi există suficiente reflecții privind prezența lui Petru I în Moldova cu trupele și bătălia de la Stănilești

din vara anului 1711. Pe un manuscris românesc, un autor anonim scrie că „au venit Petre împărat în Moldova de s-au bătut cu turcii și s-au dus Dumitrașcu vodă cu dânsul și au prădat tătarăi țara. Leat 7219” (Caproșu, Chiaburu 2008, I 388; II, 192; 2009, III, 145; Corfus 1975, 67), iar pe un *Octoih* (Iași, 1749) Gheorghe popa scrie un conținut asemănător, însă indică data venirii trupelor rusești în Moldova: „25 mai 1711” (Gheorghită, Agapie 1968, 321; Caproșu, Chiaburu 2008, I, 565). Preotul Miron scrie pe o *Carte românească de învățătură* (Iași, 1643) că în anul 1711 au venit rușii în Moldova și s-au bătut la Stănilești cu turcii trei zile și trei nopți, a patra zi au plecat, iar după aceasta au venit tătarii și au prădat Țara Moldovei. Autorul însemnării precizează că s-a aflat în Codrii Tigheciului 12 săptămâni „în căși de pădure, până când oastea moschicească a lovit Brăila și-au bătut-o și s-au dus moscalii în țara lor” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 389-390; Dudaș 1990, 172, nr. 195). Andrei diac scrie la 15 iulie 1711 pe o altă *Carte românească de învățătură* (Iași, 1643) că moscalii „s-au bătut cu turcii pe Prut la Stănilești, dreptu Hușu, și au prădat tătari Țara Moldovei”, iar Dimitrie Cantemir a plecat cu rușii în țara lor (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 392). Un autor necunoscut scrie pe un *Triod* (Iași, 1747) „când au vinit muscalii cu Petre împărat de s-au bătut cu turcii la Prut, la Stănilești, let 7219” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 553), iar în altă însemnare sumară se constată doar că Petru I a venit în Țara Moldovei în timpul domniei lui Dimitrie Cantemir la 25 mai 1711 (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 565). Acest eveniment este constatat și într-o notă pe niște *Cazanii* (Râmnic, 1748), scrise de către ierodiaconul Enochentie din schitul de la Fătăciune, care descriind istoria acestei instituții monahale, precizează că „cu mulți ani mai înainte de acest velet (1752 - n.n.) au fost mănăstire, dar la velet 7219, când au venit împăratul moschicescu de s-au bătut cu turcii în Moldova și s-au ars și mănăstirile de tătari, atunce au ars și schitul acesta” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 15). Pe un *Miscelaneu* ms. (începutul sec. XVIII) se admite că Petru I s-a bătut cu turcii la Stănilești la 29 iunie 1711 (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 179), ceea ce, de fapt este începutul ofensivei corpului de cavalerie al generalului K.E. Renne spre Brăila (Țvircun 2008, 218).

Tătarii au devastat numeroase biserici, dovadă fiind obiectele și cărțile de cult confiscate, care

ulterior erau răscumpărate de către creștini. Un exemplar de *Îndreptarea legii* (Târgoviște, 1652) a fost robit de tătari în aceste momente dificile din istoria Țării Moldovei și un oarecare Lupașco a răscumpărat-o de la un tătar, iar de la Lupașco a răscumpărat-o preotul Ioan, în luna decembrie 1712. Același destin l-a avut și un manuscris *Mântuirea păcătoșilor* (1691), răscumpărat de Pahomie Episcopul Romanului, care a dăruit-o „svintei bes(e)rici ce este la Săhăstrie, în muntele Chiriacul” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 393, 396).

Un autor necunoscut scrie pe un *Apostol* ms. (sec. XVI) „de când au vinit moscali în Țara Moldovei... Leat 7240”. Din altă însemnare pe aceeași carte se menționează despre „toamna cea cu moscali, când se băte cu torcii. Leat 7240” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 454, 455). În legătură cu prezența trupelor străine pe teritoriul Moldovei este și altă mențiune pe un manuscris slavon de la Mitropolia de la Cernăuți, scrisă la 15 august 1733 „de când îmbla felmareșal în Țara Moldovei și au prădat și au robit și multă stricăciune făcu” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 467; Urechia 1886-1887, 49).

Autorii însemnărilor scriau despre diferite evenimente istorice, numeroase fiind și referințele despre schimbarea domnilor. Pe o *Cazanie* ms. (sec. XVII) un anonim descrie situația creată în primăvara anului 1733, când Grigore II Ghica este schimbat domn din Moldova în Țara Românească, iar Constantin Mavrocordat din Țara Românească în Moldova și întâlnirea acestora la 30 aprilie 1733 la Focșani. Autorul precizează că în seara zilei de 30 aprilie a venit Constantin vodă la Grigore vodă, iar marți, 1 mai, a mers Grigore vodă la Constantin vodă. În ziua de miercuri 2 mai 1733, a mai avut loc o întâlnire dintre domni „și au vorovit ca 3 ceasuri din noap(te)”, iar a doua zi „joi, în ziua de Voznesenie, după bucate, au purces fieștecare la scaunul său” (Lăpedatu 1905, 7, 771; Caproșu, Chiaburu 2008, I, 466).

Ion Neculce menționează în *Letopisețul Țării Moldovei* despre „vrajba între leși cu moscalii” în prima domnie a lui Constantin Mavrocordat în Moldova (Neculce 1990, 438). Dintr-o însemnare scrisă la 15 mai 1734 pe o *Psaltire* (Iași, 1680) rezultă că s-au bătut polonezii cu rușii, iar în altă notă scrisă pe *Viețile sfinților* (1682-1686), provenită de la biserica Sfântul Haralambie din Iași, se menționează că în luna iulie 1734, în postul Sfântului Petru „s-au bătut leșii cu muscalii, în zilili

lui Ion Constan(tin) vodă” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 470).

În prima domnie a lui Constantin Mavrocordat în Moldova (aprilie 1733 – noiembrie 1735) s-a produs un incendiu de proporții mari în Iași. Un autor, *Ilii ot visterie*, scrie la 23 iunie 1735 că „au arsu Târgul de Sus, cu mahalale cu tot”, a ars și mănăstirea „Golia, cu clopotniță cu tot, ș-au arsu S(fe)ti Teodor(i) și s-au tâmplat acești toate într-o luni, la 3 ceasuri de zi, la Ion Costantin v(oi)e vod”. Autorul însemnării precizează, de asemenea, că în urma acestui incendiu devastator au ars 668 de case din Iași (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 474).

În urma uneltirilor lui Constantin Mavrocordat împotriva vărului său Grigore II Ghica, acesta din urmă este mutat în toamna anului 1735 în scaunul domniei Țării Moldovei, iar primul ocupă tronul Țării Românești. A doua domnie în Moldova a lui Grigore II Ghica (1735-1739) se suprapune pe conflictul rușilor și austriecilor cu turcii. Poarta Otomană a recunoscut abilitățile de diplomat ale domnului moldovean și i-a încredințat negocierile dintre ruși și turci. Imperiul Habsburgic la 27 mai 1737 a declarat război Imperiului Otoman, iar Grigore II Ghica a participat la negocieri între ruși și austrieci cu turcii. La 3 septembrie feldmareșalul Mûnich a intrat cu armatele în Iași și a înștiințat boierii că aceste teritorii au fost eliberate. Grigore II Ghica, fiind un susținător al Porții Otomane s-a retras spre Galați (Istoria 2002, VI, 467; Tcaci, Dragnev 2005, 240-241). Pe o *Carte românească de învățătură* (Iași, 1643) un autor de însemnare scrie la 28 septembrie 1738 că „au venit cazacii în Ieși și au agiunsu păr la Focșeni ... și mările sa vodă au ieșit din Ieși de frica cazacilor” (Corfus 1975, 70; Caproșu, Chiaburu 2008, I, 487). Pe o *Biblie* (București, 1688) de la mănăstirea Dobrușa (Șoldănești) sunt scrise în anul 1739 de către „căpitanul de gusarii Ananie Samsonov orheianul” alte detalii, care descriu aceste evenimente: „când au fost moscalii de au luat Hotinul. De la Hr(isto)s îmbla v(ă)letu 1739 godu. Și într-ace vreme au fost cătanile moscălești de au prădat Focșenii. Și după prada Focșenilor, pe porunca mării sale gospodinului ghegeneralului feldmarșal graf fon Minih, am mârș noi, cătanile moscălești și cu donții cighiesci depreună pe la Soverja (*sic!*) și pe la Vrancia și am ieșit pe supt munți la mănăstire lui Vintilă vodă și de acolo am prădat prin Țara Muntenească piste apa Buzeului...” (Tomescu 1929, 59-60; Caproșu, Chiaburu

2008, I, 488; 2009, III, 145). O însemnare pe un manuscris slavon, fost la Mitropolia din Cernăuți, descrie tangențial situația politică în ajunul semnării Păcii de la Belgrad de la 7 septembrie 1739 și a retragerii armatelor ruse din Moldova: „să să știe de când îmbla felmarșal în Țara Moldovei și au prădat și au robit și multă stricăciune făcu” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 491; II, 192). Precizăm că această însemnare este datată cu 15 august 1740, însă conținutul ei se referă mai degrabă la evenimentele din anul 1739. Pe *Alexandria* ms. (mijlocul sec. XVIII) se menționează „de când s-au dus muscalii de la Țara Moldovii și au rămas domn în Țara Moldovii mările sa Gligo(rie) Ghica vodă” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 577). Aici este vorba despre retragerea armatelor rusești de pe teritoriul Țării Moldovei după semnarea Păcii de la Belgrad, la 7 septembrie 1739. Din altă însemnare aflăm despre mazilirea lui Grigore II Ghica și instalarea în a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat, eveniment care s-a produs în luna septembrie 1741. Autorul însemnării face referire și la data mazilirii lui Constantin Mavrocordat, 29 iunie 1743, fiind înlocuit cu „Ioan Nicolae voievod, fratele mării sale Costandin voievod”, iar acesta s-a menținut în scaun, conform relatărilor din însemnare, până la 15 aprilie 1747, când a fost înlocuit cu Grigore II Ghica. În continuarea acestei însemnări autorul menționează că la 29 iunie 1743 „s-au mazilit de aici mările sa Costandin Nicolae voievod și au mersu mazil în Țarigrad. Și ni-au vinit domnu Moldovii marie sa Ioan Nicolae voievod, fratele mării Sali Costandin voievod”, iar la 15 aprilie 1747 „iarăși au luat domnie Țării Moldavii marie sa Grigorie Ghica voievod, iar mările sa Ioan vodă au mersu mazil la Țarigradu” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 545; Corfus 1975, 5-6, nr. 14).

În luna mai 1745 patriarhul Antiohiei Silvestru a făcut o vizită canonică în capitala Țării Moldovei, la mănăstirea Sfântul Sava din Iași, și a dăruit 12 mineie în limba greacă (Veneția, 1731-1732), informație preluată din niște însemnări de donație de pe aceste mineie, scrise de către patriarh (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 524, 546). O *Liturghie* ms. (1746) a fost legată „când s-au schimbat din Țara Moldovei Grigorie Ghica vod(ă) și au mersu în Țara Românească și aici au venit Costandin Necol(ai) voievod, la l(ea)t 7256 <1748> fev(ruarie) 8” (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 555; Corfus 1975, 6-7, nr. 17).

Pe un *Nou Testament* (Alba Iulia, 1648) Gheorghici scrie despre plecarea la 3 aprilie 1746 a unor boieri modoveni la Istanbul pentru a plăti darea în vederea reînnoirii domniei și înlăturarea lui Ion Mavrocordat din scaunul Moldovei. Autorul notei precizează că s-au dus la Țarigrad: „dumna-lui Andrieș Ruset vel vornicu, Manolachi Costachi vel vornicu, Costachi Razu hatman i dum(nealui) Toader Păladi vel vist(iernic)” și „au trecut Dunărea la Galaț(i)” (Mitric 2005, 51; Caproșu, Chiaburu 2008, I, 534).

Constantin Racoviță, fiul cel mai mare a lui Mihai Racoviță, devine domn al Țării Moldovei la 31 august 1749. Însăcunat, acesta introduce o politică fiscală excesivă, motiv pentru care mai mulți boieri își arată nemulțumirea prin fuga lor la tătari și în țările vecine (Istoria 2002, VI, 460; Cocârță 2005a, 246). Acest moment este consemnat pe *Leatopisățul Țării Muntenestei* ms. (sec. XVIII), din care constatăm precizarea că „au fugit toți boierii mari, alții la tătari, alții la leș(i), alții la Ardeal, în luna lui iunie 17 și s-au întorsu la sep(temvrie) 6 zile, la văleat 7259 <1750>” (Corfus 1975, 7-8, nr. 19; Caproșu, Chiaburu 2008, I, 572).

Pe un *Molitvenic* (Iași, 1749) un necunoscut scrie despre mazilirea lui Matei Ghica, fără a face referire la împrejurările în care s-a produs acest eveniment: „Mazilie lui Matei vo(ievo)d, leat 7264 <1756> febr(uarie) 15 și au venit domnu Costandin vo(ievo)d Racoviță” (Mosora, Hanga 1991, 65; Caproșu, Chiaburu 2008, II, 56), știre confirmată de altă notă, semnată la 1 martie 1756 de Evdochie: „și într-acest fev(ruarie) 15 zile, gioi, la 4 ceasuri de zi, s-au mazilit Matei Ghica voievod, 7264 <1756> fev(ruarie) 15, gioi” (Mitric 2005, 78; Caproșu, Chiaburu 2008, II, 57). Pe un *Apostol* (București, 1743) un proprietar sau cititor al unei *Psaltiri* (Alba Iulia, 1651) scrie „de când au venit mărie sa Ion Cehan Constandin Mihai Racoviță, domn în Țara Moldovei, la let 17(5)6” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 55), adică este vorba de domnia a doua a acestuia în Țara Moldovei, care a început în februarie 1756 și s-a sfârșit în luna martie 1757.

Despre domnia în Moldova a lui Scarlat Ghica (februarie 1757 - august 1758) însemnările sunt sărace în informație. Este cunoscut doar că în timpul acestui voievod a ars orașul Iași „a doo dzi după Duminica mari, luni, maiu 15, 7266 <1758>”, „iară Scărlat vodă șide cu giugiumana a m(â)nă

și să ruga țări(i)” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 77). Potrivit altei însemnări sumare Iașul a ars și în anul 1761 „în zioa de Sf(ânta) Troiță, leat 1761” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 105).

Un alt domnitor al Țării Moldovei Ioan Teodor Callimachi (august 1758 – 28 mai/8 iunie 1761) își începe domnia într-o situație dificilă, când s-a declanșat conflictul dintre Hoarda din Crimeea și cea din Edisan, la care au participat și tătarii nohai din Bugeac. Au fost devastate în urma acestor raiduri mai multe ținuturi ca: Lăpușna, Chigheci, Covurlui, Tecuci, Fălciu și parțial Iași, fiind luați 40000 de robi și alte prăzi (Istoria 2002, VI, 473-474). Aceste evenimente sunt descrise sumar de un oarecare Maftai Hilimon, care notează, cu dată greșită, pe *Războaiele lui Traian cu Dacii* ms. (sec. XVIII): „De cându s-au bătut soltanul cu nohaili. Noi eram la Putna cu ispravnicu... E-u luatu cu sila de pi la bostani turciști și e-u dus la război și au pierit toți ca niști becișnici. Și soltanul au scăpatu cu fuga în târgu în Căușani de spaima nohailoru..., cumu-i obiceru turcului, că fug ca muiarile, și nu ști că turcu-i tucos și moldovanu fricos” (Corfus 1975, 70, nr. 26; Ștrempel 1978, I, 72; Caproșu, Chiaburu 2008, I, 59). Cu datare greșită este și o altă însemnare pe un *Penticostar* (Iași, 1753) din satele Volovăț și Rediul lui Tătar, jud. Iași, din care reiese că la „venirea mării sale” (Ioan Teodor Callimachi) „au prădat tătarii Țara de Gios, leat 1767 sept(emvrie) 15” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 170; 2009, III, 145, 629), iar pe un *Catastih* ms. (1812) este admisă devastarea Țării de Jos în anul 1756 (Caproșu, Chiaburu 2009, III, 310, 486). Desigur că este vorba de devastările tătarești din luna septembrie a anului 1758, adică imediat după înscăunarea lui Ioan Teodor Callimachi ca domn al Țării Moldovei. Aceste evenimente sunt menționate sumar în mai multe însemnări vechi. Pe o *Evanghelie*, neidentificată, provenită din Pașcani, este scris de un autor necunoscut: „La leat 1757 săpt(emvrie) 14, au prădat tătarii Țara de Gios” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 73; 2009, IV, 231). Pe un *Apostol* (Lemberg, 1654) din mănăstirea Dobrovăț este scris un text, din care reiese că în anul 1758 tătarii au prădat Țara Moldovei (Iorga 1908, 210, nr. 600/24; Caproșu, Chiaburu 2008, II, 74, 193; 2009, III, 145, 502). Pe o *Biblie* (București, 1688) cu circulație în satul Mătieni, jud. Dorohoi se precizează: „de cându au prădat tătarii țara, în zilele lui Ion vodă Calmăș, la velet 7267 <1758> în luna

lui sept(emvrie)” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 78), iar o informație asemănătoare, cu indicarea datei de 15 septembrie a fost scrisă de un anonim pe un manuscris din 1777 (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 278; Corfus 1975, 301, nr. 7). Dintr-o însemnare pe un *Apostol* (București, 1745) reiese că evenimentul s-a produs la 14 septembrie 1758, știre confirmată de mai multe însemnări sumare de pe cărți vechi și manuscrise (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 81-82, 88; 2009, III, 486, 629). Această situație politică complicată este descrisă pe un *Otecinic* ms. (sec. XVII): „Let 7267 <1758> sept(emvrie), au prădat tătarăi Țara Moldovii, parte din gios, 6 ținuturi și mare robie au fost, că au lovit făr-de veste și au arsă Focșenii și au agiuns pân-la Râmnic în Țara Muntenască. Și la ace vreme nefiind domn în țară, mazilindu-să Scarlat voievod de aice, au mărșu domn în Țara Muntenască. Și au vinit domnu în Moldova Ion Theodor voievod. Și această pradă au fost făr-de știre împărății. Și după ci s-au așăzat domnie, au vinit poroncă mare de la Țarigrad și au mărșu cu boierii de Moldova la tătari și plinit toată paguba țării de la tătari” (Corfus 1975, 71, nr. 30; Caproșu, Chiaburu 2008, II, 78). Pe un manuscris aflăm alte detalii: „Let 7267 <1758> săpt(emvrie) 14, au venit tătarăi de au prădat țara din Ieș în jos pân în Focșeni, fiind cu oaste Crâm Ghirei soltan, care s-au făcut han făr-de voie turcilor. Și neputând turcii face într-alt chip, i-au trimis caftan și săbii de hănie, când au luat și domnie Țărăi Moldovii Ion vodă Călmaș și Scarlat Ghica voievod s-au dus la Țara Românească cu domnie” (Corfus 1975, 71, nr. 29; Caproșu, Chiaburu 2008, II, 82). Iar din altă însemnare, scrisă după 1777, se confirmă că devastările tătarești asupra Țării de Jos s-au produs la 15 septembrie 1758 (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 278). O însemnare scrisă de Ananie ieromonah, pe o *Evanghelie* neidentificată de la mănăstirea Mira, descrie comportamentul tătarilor în timpul când au devastat această mănăstire: „au prădat și mănăstire Mirăi, cât n-au rămas în mănăstire măcar ceva cât de puțin” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 83). Pe un *Triod* (București, 1726) un anonim scrie că a cumpărat „acest *Străstier* în urma prăzii tătarilor când au prădat în Dzi(u)a Cru(cii), la let 7267” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 168). Această însemnare a fost scrisă nu mai devreme de 23 aprilie 1767, din care cauză unele evenimente constatate sunt datate greșit. Aceeași situație este și în cazul altei însemnări manuscrise, scrisă după anul 1768 pe o

Cazanie (București, 1768), din care reiese că tătarii au prădat Țara de Jos în luna octombrie 1758 (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 187).

Un alt moment curios din domnia lui Ioan Teodor Callimahi, consemnat pe cărțile vechi, este răscoala boierilor moldoveni împotriva lui Iordache Stăvărache, care, cu venirea la domnie a acestuia l-a împrumutat pe noul domn cu bani pentru a achita datoriile, obținând în schimb o mare influență și putere asupra domnului, obligând pe boieri și mănăstiri să achite taxe fiscale, ceea ce a dus la mari nemulțumiri, iar în cele din urmă a fost nevoit să se refugieze din Iași. Pe Cantemir, *Divanul* (Iași, 1698) se menționează doar că „s-au făcut gâlceavă mare de țară în Iași asupra unui boier, anume Stăvărache, ce s-au sfărâmat și porțile domnești, în v(ă)leat 7267” (Mosora, Hanga 1991, 33; Caproșu, Chiaburu 2008, II, 81). Din altă însemnare pe un manuscris aflăm unele detalii ale acestui eveniment: „7267 <1759> mar(ie) 18, s-au sculat toți boierii împreună cu toată țara zurba asupra lui Iordache Stavarachi spat(ar) di l-au gon(it) din Moldova, fiind om foarte rău și făce ce-i era voie în zilele acestui domn. Și au scăpat noapte cu port turcesc și au fugit ca vai de el la Țarigrad” (Corfus 1975, 10, nr. 26; Caproșu, Chiaburu 2008, II, 86). Iordache Stăvărache nu a încetat intrigile nici în perioada când nu se afla în capitala Țării Moldovei, continuând uneltirile împotriva altui domnitor – Grigore Callimachi (mai 1761 - martie 1764), pe care dorea cu orice preț să-l înlăture din scaun, dorind să-l instaleze pe Grigore III Ghica. Pe un manuscris (*Prăznicar*, 1689) un autor necunoscut scrie cu data greșită „de când au pribegit Stăvărache din Ieși, că se temea de Io Ioan Grigorie voievod, la velet 7267” (Corfus 1975, 10, nr. 25; Caproșu, Chiaburu 2008, II, 80, 90).

Grigore Callimachi obține la 23 ianuarie 1767 pentru a doua oară tronul Moldovei datorită lui Nicolae Suci, care se bucura de mare influență la Poartă. În timpul acestei scurte domnii, care a durat până în luna iunie 1769, s-au acutizat contradicțiile dintre Poarta Otomană și Rusia. Poarta a declarat război Rusiei la 30 octombrie 1768, iar Principatele au fost obligate să susțină armatele otomane. În această situație complicată trupele rusești au trecut Nistrul, iar printre alte acțiuni desfășurate, au capturat turmele de oi (45 000) ale turcilor de la Bender (Istoria 2002, VI, 476). Popa Toader scrie pe un *Octoih* (Iași, 1749) „de

când au venit moscalii. Let 7276”, iar pe un manuscris grecesc un autor necunoscut consemnează începutul conflictului dintre Poarta Otomană și Rusia: „7276. La acest velet s-au strâcat pace, când era Gligore vodă Calimah” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 169). Un autor necunoscut scrie pe un *Miscelaneu* ms. (începutul sec. XVIII) un mesaj scurt din care reiese că rușii au venit pentru a treia oară în Țara Moldovei în luna septembrie 1768 (Corfus 1975, 295, nr. 1; Caproșu, Chiaburu 2008, II, 179), iar dintr-o cronică a evenimentelor, de pe un manuscris aflăm că în „1768, au fost robii de turci la Focșani, iuni 2” (Caproșu, Chiaburu 2009, IV, 492).

Pe un manuscris de la Seminarul Veniamin Costachi din Iași (*Viața lui Ioan Cantacuzino împărat*) un autor de însemnare descrie situația creată după apariția trupelor rusești în Țara Moldovei: „La velet 7277 sculatu-s-au turcii asupra moscalilor ca să scoată din Țara Leșască și să pui craiu în Țara Leșască, și noi am fost în bejănie la mănăstire la Săcul, mulți boieri și neguțitori, și am șazut noi din Lunie Paștilor pân la ocutomvri și am ieșit, căci au venit mânia sa ghinărariu maior cnez Prozorovski la Botoșani și cu câțva samă de oaste, călărime și pedestrimi, și la Ieș iar este oaste un brigadir și un polcovnicu pedestrimi și călărime, și la Botușani podpolcovnicu Nazarii, iar cu câțiva cazaci și volintiri, și la Fălceiu cătane și volintiri. Iar la Ța(ra) Muntenească au mersu căpitanul Ilie Mitică și cu 200 volintiri și au prinsu pe Grigore Ghica voievod, fiind domn în Țar(a) Muntenească, și cu toți boierii lui, iar pe domnul Costantin Mavrocordat l-au prinsu la Galați și l-au adus la ghina(ra)riu Stiufel, fiind la Ieș” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 180). Situația descrisă se referă la ultima domnie a lui Constantin Mavrocordat în Moldova (iunie-decembrie 1769), perioadă care se suprapune în mare parte pe războiul ruso-turc din 1768-1774. Armata otomană este nevoită să se refugieze de la Hotin, prin Țuțora, spre Dunăre. Domnitorul, vroind să se refugieze, a fost prins la Galați, rănit și adus de către ruși la Iași, unde a decedat la Curtea domnească la 4 decembrie 1769 (Istoria 2002, VI, 456). Momentul apariției trupelor rusești în Moldova este menționat în altă însemnare pe o *Cazanie* (Râmnic, 1748), din care constatăm că armatele ruse au venit în Moldova „to(a)mna, la Vinire Mare”, anul 1769, în timpul domniei lui Constantin Mavrocordat, eveniment urmat de o epidemie de ciumă (Caproșu, Chiabu-

ru 2008, II, 181). Pe un *Octoih* (Iași, 1749), de la biserica Sf. Teodori din Iași se precizează că armatele ruse au venit în Iași în septembrie 1769 „luni dimineată au intrat în Iași Sima căpitan, cu câțiva volintiri, iar vineri au intrat Prozorovskii general cu frumoasă oaste” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 192, 201). Unele detalii despre bătălia de la Hotin sunt reiterate pe un manuscris (*Tetraevanghel*, sec. XVII): „să se știe de când a venit al treilea rând în Țara Moldovei moscalii și au făcut mare bătălie la Hotin de au perit șapți pașe și oaste nenumărată de au scăpat vizirul cu fuga în domnie lui Costandin vod(ă) Mavrocordat și pe Grigori vod(ă) l-au luat vizirul, let 7278” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 193). Din altă notă aflăm unele detalii, care au urmat acestor evenimente: „de când au venit moscalii în țară și au bătut Hotinul și au mersu la Brăila și au arsu târgu Brăilii tot”, însemnarea fiind datată cu 5 februarie 1770 (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 197). Aceste evenimente au fost consemnate de Manolachi logofăt pe o *Carte românească de învățătură* (Iași, 1643): „când au venit muscalii ș-au luat Hotinul ș-au venit la Ieș și di la Ieș au mersu de-u bătut turcii la Răbâia și dea acolo o samă dintr-înșii au mersu la Focșani și di la Focșani au mersu de-au bătut toamna Galații ș-au prins viu pe Costandin vodă, ficiorul lui Nicolai vodă, și ducându-l la Ieș, au murit. Și primăvara au avut mare războiu cu turcii ș-au luat multe cetăți, anumi Bindiriul, Bugeacul și altea cetăți pân Țara Tătărască, și toamna au luat Brăila, și au trecut muscalii în Ța(ra) Muntenească. Și firmașul Romițăv au iernat în Ieși. Îmbla văleat(ul) 1771, mart(ie 10)” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 202). Ținând cont de perioada de domnie (a pătra) a lui Constantin Mavrocordat în Moldova (iunie-decembrie 1769), putem constata că acțiunile descrise în însemnare pot fi atribuite, mai degrabă, perioadei cuprinse între toamna anului 1769 și toamna anului 1770. De altfel, este vorba de victoriile remarcabile obținute de Rusia pe parcursul anului 1770, când flota rusă, condusă de Alexei Orlov, a învins-o la 5 iulie 1770 pe cea otomană la Ceșmê. Armata terestră rusă condusă de Nicolai Repnin a obținut victorie la Movila Răbâii asupra hanului Crimeii, contele Rumeanțev l-a înfrânt la Cahul la 1 august 1770 pe marele vizir, iar din însemnare mai rezultă că acesta a urmat să ierneze la Iași (Istoria 2002, VI, 635).

Într-o însemnare cu un conținut desfășurat, scrisă pe un manuscris românesc, evenimentele sunt

descrise destul de detaliat și conforme cu realitatea istorică. Autorul susține că armatele ruse, conduse de Rumeanțev, au venit în Moldova la 20 septembrie 1769. După Pacea de la Kuciuk-Kainargi rușii au părăsit Moldova la 1 ianuarie 1775. Armatele țariste i-au „gonit (pe turci - n.n.) până peste Dunăre, la Șumla”. Însă în cele din urmă Moldova și Țara Românească au fost cedate Porții Otomane. În Țara Moldovei a fost numit domn Grigore III Ghica la 10 decembrie 1774, iar în Iași a ajuns la 1 ianuarie 1775 (Corfus 1975, 12-13, nr. 35; Caproșu, Chiaburu 2008, II, 241-242).

Un mare incendiu s-a produs, potrivit însemnării manuscrise pe un *Apostol* (Iași, 1756) de la biserica Vovidenia din capitala Țării Moldovei, la 14 noiembrie 1776, când a ars orașul Iași, informație oferită și de o altă notă scrisă pe un *Ceaslov* (Rădăuți, 1745), din care reiese că a ars și biserica Sfântul Teodor (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 260).

Destul de frecvente sunt pentru această perioadă mențiunile despre prezența sau retragerea armatelor ruse din Moldova, unele fiind scrise în perioade ulterioare și datate greșit. Pe o *Psaltire* (Râmnic, 1751) se menționează „di când s-au dus moscalii din Țara Moldovii la let 1772, la luna lui dichevrii și au pus domnu pe Grigore Vodă Ghica, al doile rând” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 211). Aici ar fi vorba, mai degrabă, de retragerea armatelor ruse de pe teritoriul Moldovei, după pacea de la Kuciuk-Kainargi, semnată la 10/21 iulie 1774, iar Grigore III Ghica este numit domn al Moldovei în luna septembrie 1774 și vine în scaunul de la Iași abia în februarie 1775.

O mențiune cu un conținut asemănător, care pare să fie datată corect, a fost scrisă pe un manuscris românesc: „de când s-au dus moscalii din Țara Moldovii, îmbla velet atunci let 7283. Și aici au rămas domnu în Țara Moldovii măria sa Gligore Ghica v(oie)vod” (Corfus 1975, 74, nr. 44) și alta din care rezultă că rușii au plecat din Moldova în luna septembrie 1774 (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 228). Grigore, legător de cărți, oferă unele detalii despre această situație pe un *Apostol* (București, 1743), pe care scrie: „când umbra v(e)let 1774 s-au întorsu moscalii la Rusie lor, de la cele mari și groaznice războaie ce au avut cu turcii, făcând pace. Oștile moschicești ajunse(se) până la Șumla, în Țara Turcească, și din judecățile lui Dumnezeu, s-au împăcat cei mari și vestiți în toa-

tă lumea și lăudați împărați” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 221). Pe *Letopisețul slovenilor...* ms. (1727) un alt autor necunoscut precizează unele momente: „1774, iul(i)e, s-au făcut pace între Poarta turciască și între muscali, fiindcă țane pe turci închiși la Șumla di le tăiesă și mâncare din toate zălile” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 226). Din altă însemnare pe o *Biblie*, neidentificată, reiese că Rumeanțev, cu oștile, a părăsit teritoriul Moldovei anterior semnării Tratatului de la Kuciuk-Kainargi și s-a stabilit la Movilău (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 220). Un alt autor necunoscut scrie pe un *Ceaslov* neidentificat: „di când s-au dus muscali(i) după a trie veniri în Moldova. Leat 7283 <1775> ghenar” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 238, 423).

În timpul celei de-a doua domnii, Grigore III Ghica a încercat o apropiere de Rusia, iar drept urmare Poarta l-a mazilit. Sultanul l-a trimis la Iași pe Kara Hissarli Ahmed Bey, care s-a oprit în casele „Beilicului” pentru a-l prinde și aduce la Constantinopol, unde trebuia să fie ucis. Grigore III Ghica a încercat să evadeze, însă este asasinat la 1 octombrie 1777 și înmormântat în biserica Sfântul Spiridon din Iași. Contemporanii au fost profund marcați de acest eveniment tragic, dovadă fiind numeroasele însemnări de pe cărțile vechi, care descriu, uneori, în detalii, asasinatul. Pe un *Ceaslov* neidentificat un anonim se referă, mai degrabă, la data apariției reprezentantului Porții în capitala Moldovei – 27 septembrie 1776, însă anul corect este 1777 (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 258). Un alt detaliu este scris pe o carte dăruită de însuși Grigore Alexandru Ghica unui necunoscut, din care reiese că domnitorul a fost asasinat în anul 1777, iar capul i-a „fost purtat prin Constantinopol” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 265). Numeroase însemnări de pe manuscrise și cărți vechi atestă acest asasinat (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 267, 269, 275, 276-278, 401). Pe *Istoria Țării Românești* ms. (1777) se menționează că la 1 octombrie 1777 „au vinit un capigi bașa cu poruncă de la Poartă de au mazilit pre Grigori vodă Ghica și la trii ceasuri și giumatati di noapte l-au tăiet la cas(ă)le di(n) Beilic”, iar „pi doamna lui și beizadelile i-au luat și i-au dus la Țarigrad”, „apoi au venit Costandin Muruz voivod, noiembrie 24, di olac, întru întâie domnie a Moldovei”, iar „Grigori Ghica voivod au fost hain, cu nădejde moscalilor”. Ulterior autorul însemnării precizează că „după ci s-au dus capigi-bașa imbrihor Carahigior

Zades Ahmed beiu la Țarigrad, au venit alt turc la rămășițurile lui Grigori vodă Ghica. Tot la acel velet 1777 au mai venit alt turcu, ci-i zice saloahor. Și când s-au dus au luat pi un negițător, anume Coste Avraam, și altu ce au fost ftori și i-au dus la Țarigrad” (Corfus 1975, 300-301, nr. 7; Caproșu, Chiaburu 2008, II, 278; 2009, III, 502).

Pe *Viața și petrecerea sfinților* (Iași, 1682-1686) Ștefan logofăt scrie că la „let 1777 oct(ombrie) 1, sara, la 4 ceasuri de noapte, au tăiet capul mării-ei sale Grigorie Alexandru Ghica voievod de un capegi bașa, lăsând caimacami pe d(umnea)lui aga Vasăle Razu biv vel logof(ăt) i d(umnea)lui Dumitrașco Sturza vel vornic, i Iordachi Balș vel vist(iernic), i d(umnea)lui Manolachi Bogdan biv vel spatâr, iar domn mării sa Constantin Dimitrie Moruz vodă, ce au fost dragoman, și au venit în Iași la nov(e)m(brie) 21, 1777” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 277; 2009, IV, 231). Pe un *Octoih* (Iași, 1749) de la biserica Sfinții Teodori din Iași, un oarecare Gheorghe, proprietar de carte, precizează că „au venit mării sa Costandin Dimitrie Moruz voievod, domnul Țării Moldovii, let 1777 noiemb(rie) 24, vineri spre sâmbătă, la 4 ciasuri de noapte”. (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 277). De fapt, Constantin Moruz, a fost numit în secret de Poartă domn al Țării Moldovei la 30 septembrie/11 octombrie 1777, însă a ajuns în Iași abia la 24 noiembrie a aceluiași an. Apariția noului domnitor în Iași a provocat nemulțumiri din partea unor boieri din anturajul lui Manolachi Bogdan, care încă din 1774 pretindea la scaunul țării. De partea marelui vornic Manolachi Bogdan au trecut: marele spătar Ioan Cuza, paharnicul Iordache Darie Dărmănescu, Iordache Cantacuzino spătarul, fostul mare logofăt Roset Bălănescu, căminarul Manolachi Romano. Domnul Țării Moldovei Constantin Moruzi i-a condamnat la moarte pe vornicul Bogdan și pe spătarul Cuza, executați fiind la 23 august 1778 (Istoria 2002, VI, 482-483). Evenimentul tragic a fost reflectat în însemnările martorilor, care aduc și unele precizări. Pe un *Ceaslov* neidentificat un autor scrie „să s(e) știe de cându au tăiet pi Bogdan și Cuza. Leat 7285 <1777> august 18” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 273, 297, 364; 2009, III, 502), iar pe o *Cazanie* (București, 1768) este menționat că a fost omorât doar vornicul Bogdan la 21 august 1778 (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 292). Din alte însemnări constatăm unele momente inedite, din care aflăm că decapitarea acestor boieri s-a produs în ziua de

18 august 1778, vineri spre sâmbătă. Acești boieri au fost ținuți în detenție timp de două săptămâni și ulterior duși „într-un turn în zidul curții domnești” sau „în bașca dennăuntru din curte” și ținuți acolo o noapte, iar Pavăl căpitan de la Cosăuți ot Soroca, care își ispășea pedeapsa în temniță „cu pricină de vinovăție călcării de hotar”, a îndeplinit ordinul domnului și boierii au fost executați la „8 ciasuri de noapte”. Din însemnări aflăm că după execuție, capetele, „li-au pus pe laviță la poarta curții, șezându de dimineața păr-la amiază, văzându-le tot norodul”. În zilele următoare, probabil la 21 sau 24 august au fost înmormântați de către Enăcache la „6 ceasuri de noapte” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 292).

Anexarea Bucovinei a început la 31 august 1774, iar în toamna aceluiași an, în iarna și primăvara anului 1775 trupele austriece se aflau în ținuturile Hotin, Cernăuți, Suceava, Botoșani, Roman, Bacău, Neamț (Istoria 2002, VI, 683). Pe un *Antologhion* (Iași, 1726), provenit de la mănăstirea Dragomirna, jud. Suceava, un autor necunoscut scrie la 22 iulie 1775 că „au intrat neamțul în Țara Moldovei la let 7283 <1775>” (Mitric 2005, 68; Caproșu, Chiaburu 2008, II, 243),

Un incendiu mare s-a produs în Iași la 31 martie 1779 „în ziua Învierii Domnului nostru I(su)s H(risto)s”, în urma căruia a ars „Ulița Marii pârla curti, fiind vodă în biserică” (Corfus 1975, 301, nr. 7; Caproșu, Chiaburu 2008, II, 302; 2009, III, 502). Din altă însemnare, scrisă pe un *Apostol* (Iași, 1756), aflăm despre incendiul de la 14 noiembrie 1776, iar în anul 1781 „în zioa de Sfânta Troița” iarăși a ars capitala Țării Moldovei (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 333; Iorga 1908, 197, 558/3). Mai mulți autori de însemnări au notat despre incendiul devastator, care a izbucnit la Iași la 20-21 decembrie 1784, „duminică sara la cinci ciasuri”, iar ca rezultat a ars toată curtea domnească, „biserica împrejur, au rămas numai turnul întreg” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 399-400, 406, 407). Mai târziu, la 1 (12 ianuarie) 1785 domnul Alexandru Mavrocordat (Deli-bei) a fost mazilit și înlocuit cu vărul său Alexandru II Mavrocordat, numit și Firaris (Fugarul) (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 407), din cauza că în ajunul războiului ruso-austro-turc (1787-1792) s-a refugiat la ruși. În această perioadă de grele încercări pentru Țara Moldovei, în timpul când un domn fusese mazilit, iar altul nu a apărut încă în capitală, la 18 februarie 1785 „au arsu odăile

mână(stirii) Frumoasa”, iar câteva zile mai târziu, la 24 februarie 1785 a decedat mitropolitul Gavriil „în mănăstiri Golăiei, fiindcă în Mitropolie ședea mările sa Alexandru Ioan Mavrocordat v(oi)e vod, fiind curțile domnești arse în acea vreme” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 409, 449). De fapt, aici este vorba de o datare greșită a morții Mitropolitului Gavriil Callimachi al Moldovei, care a decedat la 24 februarie 1786. Din alte note marginale constatăm că acest ierarh al Bisericii moldovenești a fost înmormântat „cu mare cinste și săbor de toată boierime și de arhierei” în biserica Sfântul Gheorghe din Iași, iar în locul lui, sâmbătă, 28 februarie 1786, a fost ales Leon, Episcop de Roman, „iar în locul lui Leon s-au făcut episcop la Roman Iacov arhimandrit, ce era egumen la Barnovschie, grec. Și tot într-acest an, 1786, au murit și el în târg în Focșani și în locul lui s-au făcut episcop Romanului, Antonie, la l(eat) 1787” (Corfus 1976, 806; Caproșu, Chiaburu 2008, II, 429, 443, 446, 456). Pe o *Cazanie* (București, 1768) Colțatu logofăt scrie că „au venit vlădica de la Moldova și au murit în Focșani și l-au îngropat la Precesta, leat 7295 <1787>” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 436).

Pe un *Penticostarion* (București, 1743) un preot de la biserica Sfântul Nicolae din Iași scrie că la 6 octombrie 1781, miercuri, a venit la Iași patriarhul Ierusalimului Avramie „s-au intrat în Sf(ântul) Sava” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 343), iar potrivit altei însemnări, scrisă de Nicolae protopop ot Focșeni, patriarhul Ierusalimului Avraam a decedat „într-o marți, la 9 ciasuri din zi, la let 1783 maiu 23 dni” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 374).

Referitor la pribegirea domnului Alexandru II Mavrocordat în Rusia, mai mulți contemporani oferă, prin însemnări, unele detalii destul de curioase. Pe un *Minei pe luna februarie* (Râmnic, 1779) un proprietar de carte scrie că „la anii 1787, ghen(ar) 26, marți noapt(i), spre mercur(i) la 5 ceasur(i) de noapte, au prighețit Alexandru vod(ă) Mavrocordat în Țara Moschicească”. Din altă însemnare aflăm alte precizări din care reiese că după mazilire domnul a stat în Iași 53 de zile și în seara zilei de 26 ianuarie 1787 a fugit în Țara Moschicească, luând cu el pe marele cămăraș Costache Flondor și „cu câțva din curtezani, slujii credincioase ale sale, lăsându-și pe doamna sa, Zamfira, în casele mitropoliei, că acolo șidea domnia sa, fiind curțile domnești arse”. Conform altei mărturii, doamna Zamfira a rămas la

sora ei Soltana. Domnul a trecut râul Nistru „la un loc în ținut Orheiului”, mai jos de localitatea Rașcov. Boierii au auzit despre fuga lui Alexandru II Mavrocordat abia a doua zi, când au trimis pe doi dintre ei ca să-l ajungă, însă nu au reușit, iar în fuga mare „au crăpat pe drum 8 cai” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 449-450, 466).

Războiul ruso-austro-turc (1787-1792) este semnalat destul de frecvent în însemnările proprietarilor de cărți. Ca rezultat al unei situații încordate, la 12 august 1787 otomanii declară război Rusiei. Începutul războiului s-a suprapus pe urcarea în scaunul Țării Moldovei a lui Alexandru Ipsilanti (1787-1788), care a fost adeptul coalizării cu Austria (Giurescu 1942, 311), stat care s-a implicat în război de partea Rusiei. Pe un manuscris slavon un autor de însemnare scrie cu datare greșită că la „1786 avg(ust) 5, s-au început războiul, athomaneasca Poartă cu Poarta rusească i chesaricească” (Corfus 1975, 76, nr. 53; Caproșu, Chiaburu 2008, II, 435), iar pe un *Ilie Miniati*, neidentificat, este indicată data începutului confruntărilor între otomani și ruși: 7 aprilie 1787 (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 453; Furtună 1918, 92). Pe un manuscris românesc data începerii războiului este mai aproape de realitatea istorică: „la anul 1787 avgust 15, au venit veste la Iași, precum că s-au stricat pace și au început a treci turci în sus să să bată cu moscalii”, iar un alt autor menționează că „s-au închis solu în Țarigrad” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 457). Dintr-o însemnare constatăm alte precizări: ”în zilele acestui Alexandru vodă Ipsila(n)t au venit și hanul Șain Gherei până la Prut și au șezut pin satile de pi malul Prutului 6 săptămâni, până ce au venit Pap(a)gi bașa și așa au purces spre Țarigrad, 1787 mai 18” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 466). Preotul Efreim din Răzoaie scrie după 1811 pe un *Evhologhion* (Brașov, 1811) că mitropolia a ars la 20 ianuarie 1788 (Caproșu, Chiaburu 2009, III, 290).

O situație critică s-a creat în anul 1787, în nordul Moldovei, în preajma Târgului Neamț, când și-au făcut apariția armatele otomane, iar în mănăstirea Neamț s-au refugiat un număr mare de bejenari. După mai multe așteptări, otomanii s-au retras, iar oamenii au ieșit din mănăstire (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 443-444). Contemporanii acestor evenimente consemnează unele atrocități comise de armatele străine, care au invadat teritoriul Țării Moldovei. Pe un manuscris se menționează că la 14 octombrie 1787 „s-au tăiat trei frați de tur-

ci, la vii la Nicorești” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 458). În anul 1791, la 11 septembrie, „gioi la 5 ceasuri din zi”, în mahalaua Sfântului Atanasie din Iași, un rus pe nume Carasir, l-a omorât pe Ioan Nanul, un tânăr de 25 de ani, căsătorit. Din însemnare mai reiese că oamenii au rămas stupefiați de această întâmplare, iar cneazul Potiomkin „nici o răsplătire n-au făcut ucigașului, care fără de nici o vinovăție l-a omorât” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 504). Pe un *Penticostarion* (București, 1768) un autor necunoscut scrie că „au mers nemții la Focșani și au tăiet câțiva turci și pre unii au luat robi (1788-1789 - n.n.)” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 464).

Situația creată la hotarul de est al Țării Moldovei în această perioadă este descrisă de vornicul de poartă Dumitrachi Meleghi pe un *Triodion* (Râmnic, 1782): „Să s(ă) știe de când m-am însurat și am luat pe Bălașa, fiica dumisale căpit(an) Ioan Strătan din satul Ineștii ot ținut(ul) Orhei(u)lui. La un loc am făcut nunta, fiind vremile tulburate, și era la satul Cobălile de la ținut(ul) Sorocii un Aslan Gherei sultan și cu treisprezăci sultan(i) cu tătarii lor, și la târgul Bălții un pașă, și la Movilău un Hagi Ali Beiu Cara Osman Olu cu oștili, și la târgul Soroca tij, și la târgul Roșcovului, și multă supărari și necaz au tras oamenii și multe sate s-au stricat, și era domnu, mărie sa Alexandru Ioan Ipsilantie v(oi)e vod la let 1788, ghenar 9. Și tot într-acist an și lună, ghenar 27, gioi sara, înspre vineri, la 3 ceasuri di noapte au arsu casile Mitropoliei din Iași, undi șide mărie sa vodă. Și tot întracest an, sânbătă, la 9 ciasuri de zi, april 8 zile au intrat nemțai în Iași, de au luat scaun(ul) Moldovei și au prins și pe domnul Alexandru Ioan Ipsilant v(oi)e vod și l-au dus nemțai încotru la țara lor, și mai mare comandir al oștei nemțăști au fost dumn(ea)lui polcovnecul fon Fabric și pesti câte-va zile s-au făcut ghinăral” (Cerețu 2004, 263).

Dumitrache Meleghi a dorit să lase posterității știrea privind căsătoria sa cu Bălașa, fiica boierului Ioan Strătan din Inești, eveniment care s-a produs când erau „vremile tulburate”, în timpul războiului ruso-austro-turc, explicate prin aflarea în diferite localități din partea de est a Moldovei a unor trupe străine. Informația respectivă se îmbină destul de articulat cu evenimentele istorice produse în această perioadă. Coroborând faptele descrise de vornicul Meleghi cu datele documentare, constatăm că acest boier era destul de bine informat despre situația politică în Țara Moldovei,

or, evenimentele redade de el s-au produs în realitate și sunt semnalate de acesta cu mare precizie.

Pentru a descifra cele relatate de Dumitrache Meleghi este necesar de a face referire la situația politică creată la hotarul de est a Moldovei în ajunul declanșării războiului ruso-austro-turc, care a început concomitent cu urcarea pe tronul Țării Moldovei a lui Alexandru Ipsilanti. Așadar, căsătoria sa cu Bălașa a avut loc în perioada când Moldova era supusă unor grele încercări în timpul scurtei domnii a lui Alexandru Ipsilanti, care a domnit de două ori în Țara Românească (1774-1782 și 1796-1797) și o dată în Moldova (1787-1788) (Vlad 1983, 2, 17; Mischevca, Zavitsanos 1999, 14). Prima lui domnie în Muntenia s-a sfârșit la 4 ianuarie 1782, în urma evadării mai întâi în Transilvania, și apoi în Muntenia a celor doi fii ai săi, Constantin și Dimitrie. Folosindu-se de moment, rivalii domnitorului l-au învinuit că acesta personal și-ar fi îndemnat feciorii să treacă în Austria. Și astfel, Alexandru Ipsilanti va cere demisia în fața Porții Otomane la 26 ianuarie 1782. În 1787, la 15 ianuarie, fiind sprijinit de Austria, acesta va prelua scaunul Moldovei, moment în care se acutizează relațiile ruso-otomane, iar ulterior se va declanșa războiul ruso-austro-turc din 1787-1792. În Moldova Alexandru Ipsilanti a domnit o perioadă relativ scurtă – un an și aproape trei luni de zile, răstimp când a dus o politică de apropiere de Austria (Vlad 1987, 10, 14).

Prima fiică a lui Dumitrachi Meleghi s-a născut în aceleași timpuri tulburate de războiul ruso-austro-turc, la 21 octombrie 1788, or, Dumitrache Meleghi cu această ocazie surprinde un crâmpei din evenimentele care au coincis cu nașterea fiicei sale. Autorul notițelor face referire la unele personalități din armata rusă, care s-au manifestat în luptele desfășurate pe teritoriul Moldovei. La Orhei se aflau garnizoanele rusești în frunte cu generalul I.P. Saltykov, care fusese trimis de P.A. Rumeanțev-Zadunaiski spre Hotin, în ajutorul armatelor austriece. De altfel, P.A. Rumeanțev-Zadunaiski era în fruntea armatei ucrainene, care urma să asigure legătura între armata austriacă cu cea rusă, numită „de Ekaterinoslav”, condusă de cneazul G.A. Potiomkin-Tavriceski. Rumeanțev-Zadunaiski a divizat armata ucraineană, pe care o conducea în patru corpuri: primul, și cel mai important era sub conducerea personală; al doilea era condus de I.P. Saltykov; al treilea – de I.K. Elmpt și ultimul de generalul M.F. Kaminski

(Материалы 1892, 1-99). Ultimii doi generali, M.F. Kaminski și I.K. Elmpt au trecut Nistrul la 13 iunie 1788 și s-au stabilit în preajma satului Șuri, de unde s-au deplasat spre Iași (Семенова 1976, 88). Pe o *Cazanie* neidentificată din satul Cățăleni (Lăpușna) se menționează că iarna anului 1788 a fost foarte geroasă și grea pentru populația Moldovei. Din aceeași notă aflăm că în luna decembrie 1788 a decedat în satul Gangura „fci-orul hanului împreună și tătar(i) mult(i)”, care a fost transportat la Bender, însoțit de doi preoți din Gangura (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 472).

Pe un *Miscelaneu* ms. (1791-1793) se constată o confruntare militară între austrieci și turci la Botoșani, la 11 martie 1788 (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 538). În momentul intrării trupelor austriece în Iași, la 8 aprilie 1788, domnitorul Moldovei și curtea sa au trecut de partea acestora, moment atestat și în cronică lui Nicolae Stoica de Hațeg (Stoica de Hațeg 1981, 253). Vornicul de poartă Dumitrache Meleghi oferă informații și mai exacte, specificând că „tot într-acest an (1788 - n. n.), sâmbătă, la 9 ciasuri de zi, april 8 zile au intrat nemțai în Iași, de au luat scaun(ul) Moldovei și au prins și pe domnul Alexandru Ioan Ipsilant v(oie)vod și l-au dus nemțai încotru la țara lor, și mai mare comandir al oștei nemțăști au fost dumn(ea)lui polcovnecul fon Fabric și pesti câteva zile s-au făcut ghinăral”. Aici se impun câteva precizări. Domnitorul Moldovei a cerut personal să fie luat prizonier de austrieci, pentru a nu se compromite în fața turcilor. „Polcovnecul fon Fabric”, despre care amintește vornicul de poartă Meleghi, este colonelul austriac Fabri, care a fost trimis de Coburg în fruntea unui detașament de husari austrieci cu scopul de a ataca garnizoanele turcești din capitala Moldovei, și care l-a luat „prizonier” pe Alexandru Ipsilanti (Очерки 1987, 341-342). Ca și confirmare a acestui eveniment este altă însemnare pe o *Liturghie* (București, 1765) în care se precizează că „la v(ă)leat 1788 ap(rilie) în 8, vind oastea nemțască, au luat pe Alexandru vodă Ipsilant, în Sâmbăta lui Lazăr”, iar pe un *Ceaslov* (Mănăstirea Neamț, 1835), un autor care la o perioadă ulterioară admite că domnitorul a fost dus la Brașov (Caproșu, Chiaburu 2009 IV, 129). Pe o *Psaltire* (Iași, 1743) de la biserica din satul Boțoaia, jud. Vaslui, se precizează că „la iunie 20 (1788 - n.n.) au fugit nemții de la Iași și în 22 tot a lui iunie au intrat turcii și tătarii în Iași și hanul dinpreună cu pașii au tăbărât cu oștirile împrejurul

Iașilor” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 465, 467, 469; 2009, IV, 561), știre confirmată și în alte însemnări vechi (Caproșu, Chiaburu 2009, III, 210-211; 2009, IV, 542, 551, 562). Din altă însemnare constatăm că la 18 mai 1788 „au venit nemțai la Focșani și s-au bătut cu turcii la Codru Meiului” (Caproșu, Chiaburu 2009, IV, 492). Pe *Viețile sfinților pe luna martie* ms. (7267) un autor scrie că austriecii s-au bătut la Iași cu otomanii la 30 iunie, iar la 2 iulie 1788” au bătut moscalii Hotinului” (Mitric 1998, 204-205; Caproșu, Chiaburu 2008, II, 469). Pe niște *Pilde folozofești* (Târgoviște, 1713) se admite apariția trupelor rusești în Moldova la 15 august 1788 (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 514). În luna septembrie a aceluiași an au avut loc ciocniri între otomani și austrieci, afirmație care reiese din altă notă pe un *Ilie Miniatură*, potrivit căreia, într-o zi de luni, 18 septembrie 1788 „au ieșit turcii cu pașa lor Țâr-Ali, din cetatea Hotinului, și au intrat nemții în Hotin”. În această notă este semnalată bătălia de la Hotin, dintre austrieci și otomani din 30 aprilie 1788 (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 471).

Politica internă a lui Alexandru Ipsilanti a fost apreciată de contemporani pozitiv, perioadă în care a existat înțelegere între domn și boieri: „și era într-aceasta, la acea vreme, mare împărechiere între boiari și între domni și nu să știe la cât ar rămâne potrivirea aceia” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 480).

În aceste vremuri grele pentru istoria politică a Țării Moldovei a decedat Episcopul de Rădăuți Dosoftei Herescu, iar un autor necunoscut scrie pe un *Ilie Miniatură* despre acest eveniment, aducând și unele precizări: „să s(e) știe de când au răpausat preosfinția sa părintele Dosofteiu, vlădica de Rădăuț(i), la velleatu de la Hristos 1789 ghenari 22, într-o zi de luni, dimineață, și s-au îngropat într-o zi de vineri, ghenar 26, în Cernăuți, în biserica Herescului” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 474, 475; 2009, III, 521).

Un autor de însemnare, Petrache din Iași, scrie pe un *Miscelaneu* ms. (cca 1825-1826), când avea vârsta de 30 de ani, despre momentele dificile din timpul domniei lui Emanuel Giani Ruset (iulie 1788 - martie 1789): „1788, când s-au bătut nemții cu turcii în Moldova, fiind hanul cu tatarii și cu turcii și Manole vodă domn în Moldova, carii îndată au venit și moscalii în Moldova de au șezut 4 ani și opt luni” (Caproșu, Chiaburu 2009,

III, 629). Pe un manuscris românesc este scrisă o informație din care aflăm că în anul 1789 „au venit hanu în Hotin” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 473, 475). Un *Triodion* (Râmnic, 1761), fără filele de început a fost scris de Gheorghie Evloghi la 2 februarie 1789 „fiind la acea vreme oaste moschicească aicea în Iași, cum și în toată Țara Moldovii” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 476). Un *Pateric* ms. (1789) a fost scris după 23 aprilie 1789, când „era mare tulburare de nemți și s-au făcut mare scumpete” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 479).

Pe o *Psaltire* (Râmnic, 1779) este scris că în anul 1790, când a fost un cutremur, „au iernat muscalii în satul Hințăști”, ceea ce a constituit o grea povară pentru locuitorii acestui sat. Iarna anului 1790 a fost foarte geroasă în Moldova, ceea ce a agravat situația și mai mult (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 485, 486, 487). O însemnare scrisă în 1794 face referire la prezența armatelor austriece pe teritoriul Moldovei, din care desprindem și atitudinea negativă a populației față de austrieci: „din vreme când era țara supărată de oste nemțului, care întâmplându-să într-ace vreme di ierna dragoni la noi în Marginen(i)” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 541).

După plecarea lui Emanuel Giani Ruset din scaunul domnesc de la Iași este numit Alexandru Moruzi (martie 1792 - 30 decembrie 1792/10 ianuarie 1793), fiul lui Constantin Moruzi. Venind în Moldova este nevoit să se oprească o vreme la Roman, pentru că în Iași se aflau trupele rusești (Istoria 2002, VI, 489-490). Această situație este surprinsă de Mihalachi Vartic, care scrie la 20 martie 1792: „de când s-au dus măriia sa vodă Alexandru Dumitru (sic!) Moruzi voivod la Romanu, șazănd aici în Iași moscalii” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 512-513). După o perioadă scurtă de timp Alexandru Moruzi este trecut în Țara Românească, iar în Moldova a fost trimis Mihai Suțu (30 decembrie 1792/10 ianuarie 1793 - 25 aprilie/6 mai 1795), moment care este constatat în două însemnări de un conținut scurt (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 524, 526, 563).

Mihalachi Vartic scrie o notă potrivit căreia la 7 octombrie 1791 a decedat cneazul Potiomkin, „fiind comandir al oștilor împărății rusăști”, iar în locul lui a fost numit „graf Bezborodi de au săvârșit pace cu Poarta împărății otomanicești” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 511). Așadar, decesul

lui Potiomkin survine în timpuri grele, când Țara Moldovei se afla sub dominație străină: o parte sub ocupație militară rusă și alta sub cea austriacă. Tratatul de la Iași din 28 decembrie 1791/9 ianuarie 1792 a fost semnat de contele Aleksandr Andreevici Bezborodko, care devine ministru plenipotențiar la încheierea acestei păci. Feldmareșalul Potiomkin a decedat în Basarabia, când se întorcea spre patrie. În amintirea lui a fost scrisă o relație în proză, probabil, de către boiernășul Gheorghe Nacul, în care Potiomkin este numit *sfetliș*, adică prealuminat (Istoria 2002, VI, 797). Împrejurările morții și înmormântării lui Potiomkin sunt descrise într-o însemnare pe un *Ceaslov* neidentificat: „să s(e) știe de cându s-au bolnăvitu Grigori Alexandruvici Svetliș și au și murit piste Prut și l-au adus mort în Ieș, dumini-că, și l-au ținut în casili hatmanului mortu 9 zile și l-au adus di acolo, la Golie, cu mar(e) țărămonie, car(e) nu s-au fostu mai văzut nimi în lumi, la velet di la Hristos 1791 oct(ombrie) 13 și di la Adam 7300 oct(ombrie) 13” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 505). Precizăm de asemenea că G. Potiomkin a încetat din viață în marginea satului Rădenii Vechi (azi raionul Ungheni), unde a fost instalat în anul 1792, de către contesa Branițkaia, un stâlp (numit Stâlpul lui Svetliș), care s-a ruinat, iar mai târziu a fost ridicat un obelisc din piatră de calcar cu înălțimea de 13 m, alături de care se află o piatră sculptată cu o inscripție comemorativă cu referire la acest eveniment (Brihuneț 2008, 180).

Pe un *Minei pe luna mai* (Râmnic, 1780) există o mențiune sumară despre pacea de la Iași, semnată la 28 decembrie 1791/9 ianuarie 1792 între Imperiul Otoman și Rusia, în urma căruia au fost stabilite hotarele între aceste două mari imperii pe cursul inferior al Nistrului, iar influența politică a Rusei în această regiune a crescut semnificativ (Istoria 2002, VI, 622). Autorul acestei însemnări datează greșit evenimentul cu luna mai. Însemnarea a fost transliterată de două ori în mod diferit și se constată unele diferențe de conținut (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 514).

În însemnările marginale sunt menționate și ultimele evenimente din războiul ruso-austro-turc, mai ales mișcările de forțe pe teritoriul Țării Moldovei. Pe un *Miscelaneu* ms. (sf. sec. XVIII) se amintește de „anul 1792, când au luoat moscali Hotinu, bătând pe turci și au intrat în Moldova” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 509). În timpul retragerii armatelor ruse din Moldova, în anul 1792,

„m(i)ercuri înspre joi din săpt<ămâna> ce luminată”, a ars Chișinăul (Cereteu, Magola 2005, 283). Pe o *Liturghie* (Iași, 1759) un autor anonim menționează la 23 aprilie 1792 că „s-au dus moscalii din Țara Moldovei în zioa de Sfânt Ghiorghei și au rădicat hărfan volinter și au trecut Nistru” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 513).

Autorii notelor scriau nu doar despre evenimentele din Țara Moldovei, dar și din statele vecine. Un autor necunoscut, făcând referire la dezmembrarea Poloniei, scrie „de când au luat moscalii Țara Leșască supt stăpânire Moscalului, fiind în Țara Leșască craiu Panatovschi” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 509). O altă notă aduce unele precizări, potrivit cărora armatele rusești au trecut Nistrul pe la Dubăsari și pe la Movilău în Țara Leșască la 13 mai 1792 „cu mult război și(i) vărsare de sânge” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 514-515).

Din mai multe însemnări pe manuscrise și cărți vechi constatăm că Paisie Velicikovski de la Neamț a decedat la 15 noiembrie 1794, „în miercurea primei zile din postul Nașterii lui Hristos” și „sâmbătă i-au pus moaștele în mormântul său”, în biserică „de-a dreapta cum întri, lăsând după sine aproape de 400 de ucenici”. Pe un *Miscelaneu* ms. (1811) sunt prezentate alte detalii despre această personalitate marcantă, din care reiese că Paisie Velicikovski a murit „la anul 1794 noiembrie în 15 zile, miercuri la 11 ceasuri din zi, fiind de 73 de ani fără o lună și aproape de 50 de ani tot egumen și stareț” (Caproșu, Chiaburu 2009, III, 290). Din aceste date putem afla cu aproximație luna și anul nașterii lui Paisie Velicikovski: decembrie 1721. Ulterior, „în luna lui dechemvrie, în 14 zile, s-au rădicat stareț și arhimandrit părintele nostru ieroshimonahul Sofronie, cu alegerea a tot soborul și cu blagoslovenia mitropolitului chir Iacov, de chir Vinăiamin episcopul Hușului” (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 550-552).

Constatăm câteva însemnări despre momentul tragic din viața mitropolitului Moldovei Iacob Stamati (1792-1803), care la 16 martie 1796 a fost înjunghiat de un calic, Toader Puțunică. Din însemnare rezultă că mitropolitul se afla în Curtea Domnească „și calicul fiind acolo au dat cu cuțitul tocma prin brâu, duminică la 7 ceasuri din zi, martie 16”. În ziua următoare, luni, calicul a fost chemat în fața judecății, iar arhieriei, domnitorul Alexandru Callimachi și boierii i-au aplicat pedeapsa capitală, „l-au dat ca să-l taia în cinci

bucăți”, iar părțile corpului au fost puse în văzul lumii în diferite colțuri ale Iașului: „capul în Ulița Mare, iar o parte au pus-o la Cerdacul lui Frențău, iar o parte au pus(-o) la Păcurar, iar o parte au pus(-o) la Albinețu, iar o parte au ce(rut) la Tă-tăraș”. Câteva zile mai târziu, la 22 martie 1796, un autor necunoscut scrie despre înjunghierea mitropolitului Iacob Stamati, însă constată că „nu o fi nimică”, afirmație din care reiese că înjunghierea nu a fost atât de gravă. Teodor Vârnăv menționează într-o notă pe un *Ceaslov* (Iași, 1797) că trupul asasinului, numit Toadir Cheiribău, a fost tăiat în patru părți și pus în patru locuri ale orașului Iași. Pe un *Miscelaneu* ms. (1802) sunt oferite de Mihălachi Vartic alte detalii despre această întâmplare. Autorul notei scrie că mitropolitul se afla în Divan gospod, iar după obicei duminica mergea „la Spătărie”, „la café” și că acest Toader, pe care îl numește Cheribojoi și Puțântel era „om a Metropoliei” și că la judecată domnitorul „e-u dat vro 4 buzdugani”. Motivul care a servit pentru Toader Puțântel să recurgă la o astfel de infracțiune a fost „strâmbătățâli ce i s-au făcut la giudecată”, iar drept urmare „e-u tăiet cap(ul) și trupul în 4 bucăți și l-au pus la răspântii” (Caproșu, Chiaburu 2009, III, 5, 6, 21, 150, 155, 167).

Pe *Istoria Americii* ms. (sec. XVIII) un proprietar de carte a scris că la „<1796> mai 16, la 4 ceasuri, au răposat Antonie episcopul Romanului” (Caproșu Chiaburu 2009, III, 8), ierarh care a venit la cârma acestei eparhii în timpuri extrem de grele, după moartea episcopului Iacob Grecul (1786 martie - 1786 25 octombrie), când episcopia a rămas cu datorii enorme, din cauza abuzurilor fostului ierarh și ale persoanelor din anturajul său (Porcescu 1984, 246-252).

Într-o cronică (*Istoria Țării Românești* ms.) un autor necunoscut scrie că „la let 1799 mart(ie) s-au mazilit marie sa Alexandru Ioan Calimah voievod. Și au îmbrăcat ca(ftan) de domnie mărie sa Costandin Ipsilant voievoda” (Caproșu, Chiaburu 2009, III, 502-503). Un autor necunoscut scrie pe un *Minei pe luna iunie* (Râmnic, 1780), de la biserică cu hramul Sf. Paraschiva (Mitocul Maicilor) din Iași „de când au venit domn la Țara Moldovei Costandin vodă, fiul lui Alexandru Ipsilant v(oi)e vod. 1799” (Caproșu, Chiaburu 2009, III, 38).

Aceste însemnări pot fi considerate adevărate pagini de cronici, documente cu caracter narativ.

Deși nu constituie ultimul adevăr, ele confirmă sau completează informația istorică cunoscută. Autorii însemnărilor, de cele mai multe ori, erau martori ai evenimentelor despre care au scris, sau copiau din alte surse, notau din auzite informația pentru „a nu se uita”. Tematica abordată în însemnări este destul de variată, autorii scriind despre evenimentele de care au fost marcați direct sau indirect, timpuri anevoioase, perioade

de domnie, greutățile suportate în războaie sau confruntări militare, prezența pe teritoriul Țării Moldovei a armatelor străine, devastări, incendii, ani grei, epidemii, activități cotidiene etc. În mare parte aceste însemnări, coroborate cu izvoarele documentare sau cronicile, oferă o informație veridică și confirmă documentelor istorice, iar altele prezintă detalii inedite pe care istoria nu le cunoaște.

Bibliografie

- Brihuneț 2008:** Em. Brihuneț, Monumente comemorative medievale târzii din spațiul pruto-nistean. Tyragetia s.n. 2, vol. II [XVII], 2008, 179-193.
- Caproșu, Chiaburu I-IV, 2008, 2009:** Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei. Un *corpus* editat de I. Caproșu și E. Chiaburu, vol. I-IV. (Iași: Casa Editorială Demiurg 2008-2009).
- Cereteu 2004:** Ig. Cereteu, Însemnări pe un Triodion al familiei lui Dumitrache Meleghi. In: Studii de istorie veche și medievală. Omagiu profesorului Gheorghe Postică (Chișinău 2004), 262-269.
- Cereteu, Magola 2005:** Ig. Cereteu, Al. Magola, Valori bibliofile din colecția Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală al Republicii Moldova. In: Revista de Etnografie, Științe ale Naturii și Muzeologie. Serie nouă, Etnografie și Muzeologie, volumul 5 (18) (Chișinău 2005), 276-299.
- Ciobanu 2005:** T. Ciobanu, Ștefan Petriceicu. In: (ed. D. Dragnev) Domnii Țării Moldovei. Studii (Chișinău 2005), 197-200.
- Cocârlă 2005:** P. Cocârlă, Mihai Racoviță. A treia domnie în Moldova: 1715, decembrie 25 (1716, ianuarie 4) - 1726, septembrie 26 (octombrie 6). In: (ed. D. Dragnev) Domnii Țării Moldovei. Studii (Chișinău 2005), 234-237.
- Cocârlă 2005a:** P. Cocârlă, Constantin Racoviță. Domniile în Moldova: 1749, august, 20 (30) - 1753, iunie 22 (iulie 2); 1756, februarie 8 (18) - 1757, martie, In: (ed. D. Dragnev) Domnii Țării Moldovei. Studii (Chișinău 2005), 246-247.
- Corfus 1975:** Il. Corfus, Însemnări de demult (București 1975).
- Corfus 1976:** Il. Corfus, Însemnări de pe manuscrise și cărți de cult privind istoria Bisericii Ortodoxe Române. In: Biserica Ortodoxă Română, Anul XCIV, 1976, 7-8, 798-816.
- Corfus 2001:** Il. Corfus, Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele Poloniei, sec. XVI-XVII (București 2001).
- Costin 1990:** M. Costin, Letopisețul Țării Moldovei de la Aron-vodă încoace. Letopisețul Țării Moldovei. Îngrijirea textelor, glosar și indici de Tatiana Celac (Chișinău 1990).
- Dragnev 2008:** D. Dragnev, Prima domnie a lui Antioh Cantemir (1695-1700). In: (coord. și red. șt., acad. An. Eșanu) Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII (Chișinău 2008), 98-105.
- Dudaș 1990:** Fl. Dudaș, Memoria vechilor cărți românești. Însemnări de demult (Oradea 1990).
- Eremia 2005:** I. Eremia, Gheorghe Duca. In: (ed. D. Dragnev) Domnii Țării Moldovei. Studii (Chișinău 2005), 189-193.
- Fuștei 2008:** N. Fuștei, Opera Mitropolitului Dosoftei în contextual culturii spirituale Sud-Est europene (a doua jumătate a sec. al XVII-lea) (Chișinău 2008).
- Furtună 1918:** D. Furtună, Însemnări de prin biserici. Revista istorică IV, 1918, 89-92.
- Gheorghită, Agapie 1968:** Il. Gheorghită, Gh. Agapie, Note și însemnări culese de pe cărțile de cult de la biserica Sf. Teodori din Iași. Mitropolia Moldovei și Sucevei, serie nouă 5-6, anul XLIV, 1968, 314-322.
- Giurescu 1942:** C.G. Giurescu, Istoria Românilor, vol. III, partea I (București 1942).
- Iorga 1905:** N. Iorga, Inscricții din bisericile României, vol. I (București 1905).
- Iorga 1908:** N. Iorga, Inscricții din bisericile României, vol. II (București 1908).
- Istoria 2002:** Istoria românilor, vol. VI. Români între Europa Clasică și Europa Luminilor (1711-1821) (București 2002).
- Istoria 2003:** Istoria românilor, vol. V. O epocă de înnoiri în spirit european (1601-1711/1716) (București 2003).
- Lăpedatu 1905:** Al. Lăpedatu, Manuscriptele de la Biserici și Râșca. In: Biserica Ortodoxă Română, an XXIX, nr. 6, 1905, 685-701; nr. 7, 770-787; nr. 8, 908-918.

- Melchisedec 1885:** Episcopul Romanului Melchisedec, Notițe istorice și arheologice adunate de pe la 48 mănăstiri și biserici antice din Moldova (București 1885).
- Mischevca, Zavitsanos 1999:** Vl. Mischevca, P. Zavitsanos, Principele Constantin Ipsilanti (1760-1816) (Chișinău 1999).
- Mischevca 2004:** Vl. Mischevca, „Stâlpul leahului” – cel mai vechi monument al unui comandant de oști de pe teritoriul Republicii Moldova. In: Studii de istorie veche și medievală. Omagiu profesorului Gheorghe Postică (Chișinău 2004), 233-241.
- Mitric 1998:** Ol. Mitric, Cartea românească manuscrisă din nordul Moldovei (București 1998).
- Mitric 2005:** Ol. Mitric, Cartea românească veche în județul Suceava. Catalog (Suceava 2005).
- Mosora, Hanga 1991:** El. Mosora, D. Hanga, Catalogul cărții vechi românești din colecțiile B.C.U. „Lucian Blaga” Cluj (1561-1830) (Cluj-Napoca 1991).
- Neculce 1990:** I. Neculce, Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat. Letopisețul Țării Moldovei. Îngrijirea textelor, glosar și indici de Tatiana Celac (Chișinău 1990).
- Paradais 1988:** C. Paradais, Comori ale spiritualității românești la Putna (Iași 1988).
- Păcurariu 1993:** M. Păcurariu, Istoria Bisericii Ortodoxe Române (Chișinău 1993).
- Porcescu 1984:** S. Porcescu, Episcopia Romanului (Episcopia Romanului și Hușilor 1984).
- Rezachevici 2008:** C. Rezachevici, Constantin Cantemir (1627-1693). O viață neobișnuită – de la Silișteni la scaunul Moldovei. In: (coord. și red. șt., acad. An. Eșanu) Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII (Chișinău 2008), 47-95.
- Stoica de Hațeg 1981:** N. Stoica de Hațeg, Cronica Banatului. Studiu introductiv, ediție glosar și indice de Damaschin Mioc. Ediția a II-a revăzută (Timișoara 1981).
- Ștrempel 1978:** G. Ștrempel, Catalogul manuscriselor românești. BAR, 1-1600 (București 1978).
- Tcaci, Dragnev, 2005:** Vl. Tcaci, D. Dragnev, Grigore II Ghica. In: (ed. D. Dragnev) Domnii Țării Moldovei. Studii (Chișinău 2005), 237-241.
- Tomescu 1929:** C.N. Tomescu, Însemnări pe cărțile mănăstirii Dobrușa (Soroca). In: Arhivele Basarabiei, an I (Chișinău 1929), 59-61.
- Turdeanu 1997:** Em. Turdeanu, Oameni și cărți de altădată. Ediție îngrijită de Șt.S. Gorovei și M.M. Szekely (Iași 1997).
- Țvircun 2008:** V. Țvircun, Lupta de la Stăniștești și consecințele ei. In: (coord. și red. șt., acad. An. Eșanu) Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII (Chișinău 2008), 216-226.
- Urechia 1886-1887:** V.A. Urechia, Inscricțiuni după manuscrise. Comunicări și note. In: Analele Academiei Române, seria II, tom IX. Mem. Secț. Ist. (București 1886-1887), 47-64.
- Vlad 1983:** M.D. Vlad, Un principe iluminist și reformele sale: Alexandru Ypsilanti. Magazin istoric 2. an XVII, 1983.
- Vlad 1987:** M.D. Vlad, Iluminism și modernism în politica reformatoare a domnitorului Alexandru Ipsilanti. Revista de istorie 10, tom 40, 1987.
- Xenopol 1993:** A.D. Xenopol, Istoria Românilor din Dacia Traiană, ediția a IV-a. Note, comentarii indice, ilustrație și postfață de N. Stoicescu. Notă asupra ediției de M. Simionescu, vol. IV (București 1993).
- Zabolotnaia 2008:** L. Zabolotnaia, Movilecele și descendenții. Pagini necunoscute. Unele contribuții la genealogia descendenților lui Ieremia Movilă. Tyragetia s.n. 2, vol. II [XVII], 2008, 27-42.
- Материалы 1892:** Материалы для истории Бессарабии. О войне при завоевании Молдавии и Бессарабии въ 1787, 1788, 1789 и 1790 годах секундъ майора фонъ Раана. Кишиневские Епархиальные Ведомости 1-12, 1892, 1-99.
- Очерки 1987:** Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества (последняя треть XIV - начало XIX в.), отв. ред. Д.М. Драгнев (Кишинев 1987), 341-342.
- Семенова 1976:** И.В. Семенова, Россия и освободительная борьба молдавского народа против оттоманского ига в конце XVIII в. (Кишинев 1976).

Historic events from the seventeenth and eighteenth centuries attested in notes from manuscripts and old books from the Principality of Moldova

Abstract

After having investigated numerous notes from the manuscripts and old books from the Principality of Moldova dated with the seventeenth and eighteenth centuries, it appears that they are true historical sources contributing to the discovery of our past. These notes can be considered authentic pages of chronicles, documents with narrative

character. The authors of the notes were often themselves the witnesses of that they wrote or copied from other sources, they made notes of what they heard “for remembrance”. The thematic of the notes is quite diversified, there is information about the events which marked directly or indirectly the authors, about bad times, reign periods, the difficulties of war or military confrontations, the presence of foreign armies on the Principality of Moldova’ territory, devastations, fires, bad years, epidemics, daily operations etc. These notes are largely double checked by documentary sources or chronicles; they offer true information, supported by historical documents, sometimes new details unknown to history.

Исторические события XVII-XVIII вв. из помет на рукописях и старопечатных книгах распространенные в Молдове

Резюме

Исследования многочисленных помет XVII-XVIII вв., обнаруженные на полях рукописей и старопечатных румынских изданий, находящиеся к тому времени в обращении на территории Молдовы, определенно указывают, что по своей значимости они представляют один из самых ценных исторических источников для данной эпохи. Некоторые из авторов помет сами были очевидцами описываемых событий. Другие же, переписывали их, имея соответствующие обоснования на их достоверность. Эту категорию помет необходимо рассматривать с осторожностью, так как они содержат достаточно много субъективности. Тематика помет очень разнообразна и содержит упоминания или описания исторических событий, которые оказывали психологическое или физическое воздействие на их свидетелей: военные действия, пожары, эпидемии и др., а также, тяжести их последствий для общества. В целом, содержание этих помет соответствует сведениям исторических документов и хроник, а иногда из них можно извлечь некоторые ранее неизвестные детали, которые дополняют историческую науку.

17.01.2011

Dr. Igor Cereteu, Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, 31 August 1989, 82, MD-2012 Chișinău, Republica Moldova